

Μια Ευρωπαϊκή Ένωση ικανή να
ανταποκριθεί στην παγκόσμια εποχή

Μπορούμε να αντιμετωπίσουμε την πρόκληση;

Λουκάς Τσούκαλης, Olaf Cramme και Roger Liddle

Copyright © 2010

Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ)

Λεωφ. Βασ. Σοφίας 49, 106 76 Αθήνα

Τηλ.: 210 7257 110 | Fax: 210 7257 114 | www.eliamep.gr | eliamep@eliamep.gr

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Μια Ευρωπαϊκή Ένωση ικανή να ανταποκριθεί στην παγκόσμια εποχή

Μπορούμε να αντιμετωπίσουμε την πρόκληση;

Συγγραφείς:

Λουκάς Τσούκαλης, Olaf Cramme και Roger Liddle

Τίτλος πρωτοτύπου:

An EU “fit for purpose” in the global age: Can we rise to the challenge? (Policy Network, London: October 2009)

By Loukas Tsoukalis, Olaf Cramme and Roger Liddle

Μετάφραση κειμένου: Σοφία Φιλήρη

Φιλολογική επιμέλεια: Μάρκος Δραγούμης

Επιμέλεια εκτύπωσης: Ντίνα Καρύδη και Νίνα Παπαϊωάννου

Οι απόψεις που εκφράζονται σε αυτό το κείμενο πολιτικής είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν απόψεις του Ιδρύματος, του Διοικητικού Συμβουλίου, της Διεύθυνσης ή των κατά περίπτωση και καθ' οιονδήποτε τρόπο συνεργαζομένων φορέων.

Περιεχόμενα

Σχετικά με το πρόγραμμα	4
Οι συγγραφείς.....	4
1. Ο κόσμος στον οποίο ζούμε	5
2. Η επιδίωξη εξωτερικής επιρροής.....	7
3. Μια νέα κοινωνικοοικονομική συμφωνία	14
4. Πώς μπορεί να αποδώσει η πολιτική	23
5. Μπορούμε να αντιμετωπίσουμε την πρόκληση;.....	30
Το ΕΛΙΑΜΕΠ	31
Κείμενα Πολιτικής ΕΛΙΑΜΕΠ	31

Σχετικά με το πρόγραμμα

Το πρόγραμμα «An EU fit for purpose» οργανώθηκε από το Policy Network, σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο του London School of Economics και το ΕΛΙΑΜΕΠ (Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής). Ξεκίνησε το Μάιο του 2008 στο Λονδίνο, όπου ο καθηγητής Λουκάς Τσούκαλης παρουσίασε, στη διάρκεια ενός εργαστηρίου, μία σημαντική κριτική των προκλήσεων και των επιλογών που έχει μπροστά της η ΕΕ τον 21^ο αιώνα.

Στη συνέχεια, υπό τη συν-διεύθυνση του Olaf Cramme, του Maurice Fraser, του Roger Liddle και του Λουκά Τσούκαλη οργανώθηκε ένα πρόγραμμα έρευνας και εκδηλώσεων γύρω από το κεντρικό θέμα αυτής της πρωτοβουλίας: η Ευρωπαϊκή Ένωση ως πολιτική οντότητα σε ένα κόσμο που αλλάζει με ραγδαίους ρυθμούς και πώς θα πρέπει να μεταρρυθμιστεί, τόσο εσωτερικά όσο και προς τα έξω, προκειμένου να ξεπεράσει και να αντιδράσει θετικά στις πολυποικίλες προκλήσεις της παγκόσμιας εποχής στην οποία ζούμε.

Σε μια περίοδο 12 μηνών, στο πρόγραμμα κλήθηκαν να συμμετάσχουν διακεκριμένοι ακαδημαϊκοί, αρμόδιοι για τη χάραξη πολιτικής και κυβερνητικοί σύμβουλοι από όλη την Ευρώπη, οι οποίοι εξέτασαν καίριες δέσμες επιλογών που θα αντιμετωπίσει η ΕΕ μετά το 2009. Υψηλού επιπέδου συμπόσια και δημόσιες εκδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν στην Ύδρα, το Παρίσι και το Λονδίνο.

Τρεις εκδόσεις σηματοδοτούν την ολοκλήρωση αυτού του προγράμματος:

- Διάσωση του Ευρωπαϊκού σχεδίου: ΕΕ και νομιμότητα, κυβέρνηση και ασφάλεια (επιμέλεια: Olaf Cramme)
- Μετά την κρίση: ένας νέος κοινωνικοοικονομικός διακανονισμός για την ΕΕ (επιμέλεια: Roger Liddle)
- Η ΕΕ σε ένα μεταβατικό κόσμο: κατάλληλη για ποιο σκοπό; (επιμέλεια: Λουκάς Τσούκαλης)

Επιπλέον, η ανά χείρας συγκεφαλαιωτική έκθεση, βασισμένη στις επιμέρους εργασίες των τριών τόμων, προσφέρει μια συγκροτημένη ανάλυση σχετικά με το πώς πρέπει να εξελιχθεί και να λειτουργήσει η ΕΕ προκειμένου να ανταποκριθεί στις προσδοκίες και τις ελπίδες των πολιτών της.

Όλες οι εκδόσεις διατίθενται τόσο σε μορφή βιβλίου όσο και ηλεκτρονικά. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το πρόγραμμα και τους διοργανωτές:

Policy Network www.policy-network.net
LSE European Institute www.lse.ac.uk/europeaninstitute
ΕΛΙΑΜΕΠ www.eliamep.gr

Οι συγγραφείς

Ο **Λουκάς Τσούκαλης** είναι καθηγητής Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης στην έδρα Jean Monnet του Πανεπιστημίου Αθηνών και επισκέπτης καθηγητής στο Κολλέγιο της Ευρώπης (College of Europe). Επιπλέον είναι πρόεδρος του Ελληνικού Ίδρυματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), καθώς και ειδικός σύμβουλος του προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ζοζέ Μανουέλ Μπαρόζο. Έχει γράψει πολλά βιβλία για τις ευρωπαϊκές και διεθνείς σχέσεις μεταξύ των οποίων και το *What kind of Europe, 2005* (ελλ. εκδ. Ποια Ευρώπη; Ποταμός: Αθήνα, 2004).

Ο **Olaf Cramme** είναι διευθυντής του Policy Network και πρώην λέκτορας σε θέματα Ευρωπαϊκής Πολιτικής στο London Metropolitan University. Είναι ένας από τους δύο επιμελητές του συλλογικού τόμου *Social Justice in the Global Age, 2009*.

Ο **Roger Liddle** είναι πρόεδρος του Policy Network και επισκέπτης ερευνητής στο Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο του London School of Economics. Έχει διατελέσει οικονομικός σύμβουλος του προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζοζέ Μανουέλ Μπαρόζο μέχρι τον Οκτώβριο του 2007, ενώ από το 1997 και επί επτά χρόνια ήταν οικονομικός σύμβουλος του τότε πρωθυπουργού της Μεγάλης Βρετανίας, Τόνυ Μπλερ. Το 2009 εκδόθηκε ο συλλογικός τόμος *Beyond New Labour*, του οποίου είχε τη γενική εποπτεία μαζί με τον Patrick Diamond.

1. Ο κόσμος στον οποίο ζούμε

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση άρχισε ως ένα εσωστρεφές εγχείρημα: την επαύριο του καταστροφικού Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι πατέρες της Ευρώπης (την εποχή εκείνη δεν υπήρχαν μητέρες!) άρχισαν να θέτουν τα θεμέλια για την ειρήνη και τη συμφιλίωση σε μια νέα Ευρώπη. Η παγκόσμια τάξη εθεωρείτο ως δεδομένη και ως διαμορφούμενη από εξωτερικούς παράγοντες. Με την πρόοδο που επήλθε πρωταρχικός στόχος έγινε η μεγαλύτερη ευημερία, μέσω της εξάλειψης των οικονομικών συνόρων, και στη συνέχεια η δημοκρατία καθώς νέα μέλη προστέθηκαν αργότερα με ασταθείς θεσμούς και ταραγμένο πολιτικό παρελθόν. Κατά αυτόν τον τρόπο, με το πέρασμα του χρόνου, ο εξευρωπαϊσμός απέκτησε μια πολύ ευρύτερη διάσταση.

Το τέλος της περιόδου ενδοσκόπησης

Το ιστορικό είναι αρκετά εντυπωσιακό. Η ολοκλήρωση άρχισε με έξι χώρες και δύο τομείς της οικονομίας και μέσα σε μια περίοδο σχεδόν εξήντα ετών εξελίχθηκε σε ένα σύνθετο σύστημα διακυβέρνησης το οποίο καλύπτει ένα ευρύ φάσμα πεδίων πολιτικής, από το εμπόριο και το χρήμα μέχρι τη μετανάστευση και την εξωτερική πολιτική, για τα 27, σήμερα, κράτη-μέλη της ΕΕ. Αντικείμενο του ευρωπαϊκού συστήματος είναι η από κοινού διαχείριση της διαρκώς αυξανόμενης αλληλεξάρτησης των κρατών και των λαών της Ευρώπης. Παρέχει κανόνες και κανονισμούς για την ενιαία αγορά και το ευρώ, ενώ ταυτόχρονα προσφέρει ένα πλαίσιο συνεργασίας. Οι διαδοχικοί κύκλοι διεύρυνσης έχουν αποτελέσει, με τη σειρά τους, την πλέον αποτελεσματική εξωτερική πολιτική της ΕΕ, ενώ επιπροσθέτως έχουν λειτουργήσει ως μηχανισμός σύγκλισης για την οικονομική περιφέρεια.

Η Ευρώπη δεν αποτελεί δύναμη με την παραδοσιακή έννοια του όρου, ούτε είναι, βεβαίως, ένας τυπικός διεθνής οργανισμός. Ακόμα και σήμερα δεν επιδέχεται κατηγοριοποίηση. Παρόλο που ο ρόλος της ΕΕ ως διεθνής παράγοντας έχει σταδιακά διευρυνθεί, το επίκεντρο βρίσκεται πάντα στη χρήση διαφόρων μορφών ήπιας ισχύος. Ο όρος που επινοήθηκε για την Ευρώπη πριν από πολλά χρόνια ήταν πολιτική δύναμη. Κανονιστική δύναμη είναι ένας άλλος όρος που χρησιμοποιείται σήμερα για να δηλώσει την έμφαση στις αξίες και τους κανόνες σε αντίθεση με τα στενώς οριζόμενα συμφέροντα. Με άλλα λόγια, η ΕΕ αποτελεί μια προσπάθεια απομάκρυνσης από τον παλαιό κόσμο της πολιτικής ισχύος.

Όλα αυτά συνέβαιναν ενώ θεωρούνταν δεδομένο ότι συνέχιζε να υπάρχει μια ευρεία βάση ανεκτικής, αν όχι παθητικής, συναίνεσης για την περαιτέρω εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Μέσα σε ένα κλίμα ευρωενθουσιασμού και ενθαρρυσμένη από την πρόοδο του παρελθόντος, στις αρχές του 21ου αιώνα η ΕΕ ξεκίνησε τρία εξαιρετικά φιλόδοξα σχέδια: την εισαγωγή του ευρώ, τη μεγαλύτερη έως τότε διεύρυνση και την υιοθέτηση ενός ευρωπαϊκού συντάγματος που θα αντικαθιστούσε τις υπάρχουσες συνθήκες. Το πρώτο σοκ επήλθε με τα δημοψηφίσματα στη Γαλλία και την Ολλανδία αναφορικά με τη συνταγματική συνθήκη, οπότε και έγινε σαφές ότι οι ευρωπαίοι πολίτες δεν είχαν πλέον τη διάθεση να δίνουν στους ηγέτες τους λευκή επιταγή.

Τα αρνητικά αυτά αποτελέσματα εξέφραζαν ένα βαθύτερο πρόβλημα που αφορούσε τη νομιμότητα της διαδικασίας ολοκλήρωσης και την κατεύθυνση που έπαιρνε η Ένωση. Επακολούθησε μια σοβαρότατη πολιτική κρίση που οδήγησε την ΕΕ σε εσωστρέφεια, τη στιγμή ακριβώς που νέες μεγάλες προκλήσεις σάρωναν τη διεθνή σκηνή η οποία άλλαζε με ταχείς ρυθμούς. Καθώς ολοκληρώθηκε η μακρά και επίπονη διαδικασία επικύρωσης της Συνθήκης της Λισαβόνας, διαδόχου της θνησιγενούς συνταγματικής συνθήκης, αυτή η περίοδος ενδοσκόπησης πλησιάζει αισίως στο τέλος της.

Ακολουθώντας το ρυθμό ενός γρήγορα μεταβαλλόμενου κόσμου...

Πράγματι ο κόσμος άλλαξε με ραγδαίους ρυθμούς. Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου πριν από είκοσι χρόνια σηματοδότησε το τέλος του παγκόσμιου διπολικού συστήματος που είχε εγκαθιδρυθεί μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οδηγώντας στην εποχή της μονοπολικότητας. Ωστόσο είναι πιθανό πως αυτή η περίοδος θα αποδειχθεί βραχύβια, καθώς η Κίνα και οι άλλες ανερχόμενες οικονομικές δυνάμεις αρχίζουν να επιδεικνύουν τη δύναμή τους, και οι Ηνωμένες Πολιτείες, αν και παραμένουν πιο ίσες από τους υπόλοιπους, αναγκάζονται να διαπραγματεύονται ολοένα και πιο ισοτιμία με τις άλλες χώρες. Έτσι, σε έναν όλο και πιο πολυπολικό κόσμο, η

ισχύς κατανέμεται σε περισσότερους. Την ίδια στιγμή ο κόσμος παραμένει σε μεγάλο βαθμό ασταθής, με διενέξεις που δεν έχουν διευθετηθεί, με αποτυχημένα κράτη (failed states), εξάπλωση των πυρηνικών, μεσσιανικές ιδεολογίες, τρομοκρατία και οργανωμένο έγκλημα, έσχατη ένδεια και νέα κύματα διεθνούς μετανάστευσης, σκληρό ανταγωνισμό για πρόσβαση στις πρώτες ύλες, καθώς και μια ωρολογιακή βόμβα που ονομάζεται υπερθέρμανση του πλανήτη. Και σαν να μην έφτανε αυτή η ανησυχητικά μακροσκελής λίστα προκλήσεων, η ιστορία μας διδάσκει ότι η μετάβαση από μια πολιτική τάξη στην επόμενη σπανίως γίνεται ειρηνικά.

Η Ευρώπη δεν βρίσκεται πλέον στο επίκεντρο. Η ισχύς έχει μετατοπιστεί αλλού, και κυρίως προς τα ανατολικά. Το ειδικό βάρος των ευρωπαϊκών χωρών μεμονωμένα, υπολογιζόμενο με όρους πληθυσμού, εισοδήματος και εμπορίου, μειώνεται σταθερά εδώ και περισσότερο από δύο δεκαετίες, και δεν μπορεί παρά να ελαττωθεί κι άλλο στο άμεσο μέλλον. Από μόνες τους, οι ευρωπαϊκές χώρες δεν ασκούν πλέον μεγάλη επιρροή στις μεγάλες δυνάμεις, και αύριο θα υπολογίζονται ακόμα λιγότερο. Η συμφιλίωση με αυτή τη σκληρή πραγματικότητα είναι δύσκολη, ειδικά για τις παλαιές μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης.

Μέσα στα αμέσως επόμενα χρόνια, η κύρια πρόκληση για τους Ευρωπαίους θα είναι να προσδιορίσουν και να υπερασπίσουν συλλογικά τα κοινά συμφέροντα και τις αξίες τους σε έναν κόσμο όπου το μέγεθος έχει ακόμα μεγάλη σημασία. Το σχετικό πλεονέκτημα της Ευρώπης ίσως να βρίσκεται πράγματι στην ήπια ή την κανονιστική δύναμη, αν και σε πολλές περιπτώσεις η πράξη υστερεί καταφανώς της ρητορείας, από την οποία έχουμε άφθονη. Μόνο που η ήπια ισχύς μπορεί και να μην αρκεί σε έναν κόσμο όπου οι πολεμικές τέχνες χρησιμοποιούνται ακόμα ευρέως. Οι Ευρωπαίοι θα πρέπει να πάρουν κάποιες δύσκολες αποφάσεις, και μια από αυτές θα είναι το αν θα τις πάρουν μαζί ή χωρία. Έχουν ένα μοντέλο, τουλάχιστον μια συλλογική πείρα, που

Η έλλειψη ενότητας συνήθως έχει ένα τμήμα: μια διαιρεμένη Ευρώπη, που γεννά και συρρικνώνεται μπορεί να φλερτάρει μονάχα με τη στρατηγική ασημαντότητα και την παρακμή

αξίζει να εξαχθεί στον υπόλοιπο κόσμο, ο οποίος τώρα καταγίνεται να βρει νέους τρόπους διαχείρισης της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης. Όπως επίσης έχουν και μια γειτονιά που περιλαμβάνει αρκετές χώρες όπου η φτώχεια και η αστάθεια συνδυάζονται σε ένα εκρηκτικό μείγμα. Αυτή είναι άλλη μια πρόκληση για την Ευρώπη ως περιφερειακή δύναμη.

Θα υπερισχύσει η ενότητα έναντι της ποικιλότητας; Σίγουρα η απάντηση θα διαφέρει ανάλογα με τον πολιτικό τομέα, ή ακόμα και κατά περίπτωση. Δεν θα πρέπει όμως να τρέφουμε αυταπάτες. Η έλλειψη ενότητας συνήθως έχει ένα τμήμα: μια

διαιρεμένη Ευρώπη, που γεννά και συρρικνώνεται μπορεί να φλερτάρει μονάχα με τη στρατηγική ασημαντότητα και την παρακμή.

...που επιδεινώνεται από την οικονομική κρίση

Αν μη τι άλλο, η οικονομική κρίση ενδυνάμωσε τη ροπή προς την πολυπολικότητα. Η Κίνα και άλλοι έχουν καταστεί απαραίτητοι εταίροι στην προσπάθεια διαχείρισης μιας κρίσης που δημιουργήθηκε στη Δύση και δεν άργησε να γίνει παγκόσμια, μιας κρίσης που αντίστοιχη της έχουμε να δούμε από την εποχή της Μεγάλης Οικονομικής Ύφεσης. Σίγουρα σηματοδοτεί το τέλος μιας εποχής. Το μοντέλο της παγκοσμιοποίησης, το οποίο βασίστηκε στην απελευθέρωση των χρηματοοικονομικών αγορών προκειμένου να προωθησει την οικονομική ολοκλήρωση, βρίσκεται σήμερα σε βαθιά κρίση. Ο προστατευτισμός εντείνεται, όπως επίσης και τα ποσοστά της ανεργίας. Ο διεθνής συντονισμός έχει αποτρέψει μέχρι στιγμής τα χειρότερα δυνατά σενάρια αλλά, κοιτάζοντας πέρα από την κρίση, πολλοί είναι εκείνοι που συνειδητοποιούν πλέον ότι μια παγκόσμια οικονομία απαιτεί νέες μορφές παγκόσμιας διακυβέρνησης και αποτελεσματικούς διεθνείς θεσμούς.

Η οικονομική κρίση οριοθετεί επίσης μιαν αποφασιστικής σημασίας καμπή στην εξέλιξη της Ευρώπης. Για να βγούμε από αυτήν, θα χρειαστεί στενότερος συντονισμός. Η Ευρώπη θα χρειαστεί μια νέα κοινωνικοοικονομική συμφωνία και ένα καινούριο «μεγάλο παζάρι» για να διατηρήσει την ενιαία αγορά και το ευρώ. Επί σειρά ετών η ολοκλήρωση της αγοράς προχωρούσε πιο γρήγορα από την πολιτική ολοκλήρωση, η οποία τώρα θα πρέπει να καλύψει την απόσταση που τις χωρίζει. Στην αναζήτηση μιας νέας καπιταλιστικής τάξης με κανόνες, κάποιιοι θα την ονόμαζαν εξημέρωση του καπιταλισμού, η ΕΕ θα πρέπει να προσφέρει το γενικό πλαίσιο. Μιλάμε για πλήρη αλλαγή του κρατούντος προτύπου (paradigm shift). Η εναλλακτική επιλογή θα ήταν μια διαδικασία

κατακερματισμού καθώς η αυξανόμενη κρατική παρέμβαση, αν δεν υπάρξει συντονισμός, θα διαβρώνει το κοινοτικό κεκτημένο: αυτό είναι πραγματικός κίνδυνος.

Εν ολίγοις ο κόσμος γύρω μας έχει αλλάξει, κι εμείς πρέπει να προσαρμοστούμε. Η ενδυνάμωση του ρόλου της ΕΕ ως παγκόσμιος παράγοντας και ταυτόχρονα η αναζήτηση ενός καινούριου μείγματος αναλογιών ανάμεσα στη φιλελευθεροποίηση, τους κανόνες και την αλληλεγγύη είναι ένα εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα σε μια εποχή κατά την οποία ο εθνικισμός δείχνει να έχει πάρει την ανιούσα και το έλλειμμα νομιμοποίησης των κοινών οργάνων μεγαλώνει. Οι όποιες καινούριες ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες θα χρειαστούν ευρεία υποστήριξη από τα κράτη-μέλη και τους πολίτες. Είναι ένα πράγμα οι σύνθετες συμφωνίες-πακέτα που επιτυγχάνονται μέσω των περίπλοκων, αλλά συναινετικών διαδικασιών της ΕΕ, και άλλο η λαϊκή αποδοχή των αποτελεσμάτων που δεν μπορεί πλέον να θεωρείται δεδομένη. Θα έπρεπε να έχουμε πάρει διδάγματα από την εμπειρία των τελευταίων ετών. Ενώ τα διακυβεύματα είναι μεγαλύτερα, οι πολιτικές διαδικασίες στην ΕΕ έχουν γίνει εξαιρετικά πολύπλοκες.

2. Η επιδίωξη εξωτερικής επιρροής

Υπάρχει και μια λιγότερο καλόβουλη ανάγνωση του συλλογικού ρόλου της Ευρώπης στον κόσμο. Οι παλαιού τύπου ρεαλιστές θα υποστήριζαν ότι οι Ευρωπαίοι προσπαθούν να κάνουν την ανάγκη φιλοτιμία. Η Ευρώπη εξακολουθεί να βασίζεται στην ομπρέλα ασφαλείας που προσφέρουν οι Ηνωμένες Πολιτείες μέσω του ΝΑΤΟ. Πολλές ευρωπαϊκές χώρες θεωρούν πως, στην καλύτερη περίπτωση, ο ρόλος της Ευρώπης στα διεθνή θέματα πρέπει να είναι αντίστοιχος του ελβετικού μοντέλου σε μεγαλύτερη κλίμακα. Υπάρχουν δε και εκείνοι που συγχέουν την «ήπια δύναμη» με τη «δύναμη της ρητορείας». Πράγματι, η Ευρώπη επιδίδεται μετ' επιτάσεως στη ρητορεία, υποκαθιστώντας έτσι συχνά την πολιτική. Είναι πιθανό ότι μόνο οι μεγάλες χώρες μπορούν να σκέφτονται σε διεθνές και στρατηγικό επίπεδο, δεν σκέφτονται όμως πάντοτε ευρωπαϊκά.

Τι είδους δύναμη;

Η περιγραφή της Ευρώπης ως μια δύναμη διαφορετικού τύπου η οποία προτείνει ένα εναλλακτικό πρότυπο διακυβέρνησης στην εποχή της παγκοσμιοποίησης δεν αποκλείει απαραίτητα την περιγραφή της ως μια διαιρεμένη και συχνά αδύναμη οντότητα που θυμίζει ΜΚΟ σ' έναν κόσμο στον οποίο οι πολιτικές ισχύος (και οι πολεμικές τέχνες) παραμένουν δημοφιλείς. Και οι δύο περιγραφές περιέχουν ψιχία αλήθειας σε αυτόν τον περίπλοκο, ολοένα και περισσότερο αλληλοεξαρτώμενο κόσμο. Δεν αποκλείουν η μία την άλλη, και εκείνοι που επιδιώκουν ισχυρότερη ευρωπαϊκή επιρροή σ' ένα ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο θα πρέπει να μην τις αντιμετωπίζουν ως αλληλοαναιρούμενες.

Οι Ευρωπαίοι θα χρειαστεί να δώσουν απαντήσεις σε ζητήματα δύσκολα από πολιτική άποψη (και συχνά διχαστικά), συμπεριλαμβανομένων των σχέσεων της Ευρώπης με τις μεγάλες δυνάμεις, και κατά κύριο λόγο με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι σχέσεις με την Ουάσιγκτον ακόμα περνάνε μέσα από το Λονδίνο, το Παρίσι, τη Στοκχόλμη, την Αθήνα και τη Ρίγα, αντί για τις Βρυξέλλες. Η κυβέρνηση Ομπάμα ίσως να είναι έτοιμη για έναν (και όχι πολλούς) δυνατό και αξιόπιστο ευρωπαϊκό εταίρο. Πόσοι Ευρωπαίοι όμως είναι έτοιμοι για κάτι τέτοιο; Οι ψευδαισθήσεις για διαφόρων ειδών ειδικές σχέσεις δύσκολα ξεριζώνονται, ακριβώς όπως και οι παλιές συνήθειες του καιροσκοπισμού. Είναι γεγονός ότι η διεύρυνση προς τα ανατολικά έχει περιπλέξει αυτά τα ζητήματα ακόμα περισσότερο.

Η κυβέρνηση Ομπάμα ίσως να είναι έτοιμη για έναν (και όχι πολλούς) δυνατό και αξιόπιστο ευρωπαϊκό εταίρο. Πόσοι Ευρωπαίοι όμως είναι έτοιμοι για κάτι τέτοιο;

Η «σκληρή ισχύς» της Ευρώπης υπολείπεται της ήπιας κατά πολύ. Καθώς η άμυνα συγχωνεύεται ολοένα και περισσότερο με την ασφάλεια, πολλοί Ευρωπαίοι νιώθουν ακόμη απρόθυμοι να επενδύσουν στην ευρωπαϊκή ενότητα σε ό,τι αφορά το συγκεκριμένο αυτό ευαίσθητο πεδίο. Κάποιοι μάλιστα σκέφτονται ότι «ευρωπαϊκό» και «ατλαντικό» είναι έννοιες ασύμβατες. Η μαθησιακή διαδικασία είναι μακράς διάρκειας: μάλλον, πολύ μακράς.

Μπορεί η ευρωπαϊκή πολιτική ασφάλειας και άμυνας να γίνει κάτι παραπάνω από μια συνάθροιση συμφορματικών ειρηνευτικών αποστολών; Και αν ναι, ποια θα είναι η θέση των μεγάλων χωρών - αυτών

τουλάχιστον που είναι έτοιμες να επενδύσουν στην προσπάθεια για κοινή ευρωπαϊκή άμυνα; Η από κοινού διάθεση πόρων για την αμυντική βιομηχανία, η προσαρμογή των στρατιωτικών δυνάμεων στις νέες απειλές κατά της ασφάλειας και η ανάπτυξη περισσότερων στρατευμάτων σε κοινές επιχειρήσεις σε τρίτες χώρες θα ήταν μια καλή αρχή.

Η συλλογική υπεράσπιση των κοινών συμφερόντων και αξιών συνεπάγεται επένδυση στην ευρωπαϊκή ενότητα τόσο από άποψη χρημάτων όσο και θεσμών. Η διακυβερνητική συνεργασία μπορεί από μόνη της να επιτύχει έως ένα μόνο σημείο: κάτι θα έπρεπε να μας έχει διδάξει σχετικώς η εμπειρία μας από την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας της Ευρώπης, με ή χωρίς άμυνα. Πρέπει να υπάρξουν πολιτικές επιλογές ως προς τους κοινούς θεσμούς και τις κοινές πολιτικές, όπως και μέθοδοι ώστε να λαμβάνονται αποφάσεις στο εσωτερικό και τρόποι εκπροσώπησης διεθνώς. Υπάρχει επίσης και η δυνατότητα εθελούσιας εξαίρεσης (opt out), έστω και προσωρινά.

Η νέα Συνθήκη της Λισαβόνας δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια πιο αποτελεσματική ευρωπαϊκή παρουσία στη διεθνή σκηνή. Αυτό άλλωστε ήταν ένας από τους κύριους λόγους ύπαρξής της, παρόλο που το μήνυμα δεν έφτασε με ικανοποιητικό τρόπο στους άμεσα ενδιαφερόμενους, δηλαδή τους πολίτες της Ευρώπης. Η «Λισαβόνα» απέχει από το να είναι τέλεια, και δεν είναι παρά μόνο ένα πλαίσιο. Αυτό το νόημα όμως έχουν οι συνθήκες. Το τι θα περιέχουν οι πολιτικές μπορεί να αποφασιστεί μόνο αργότερα, και βέβαια πολλά θα εξαρτηθούν από εκείνους που θα αναλάβουν τις νέες θέσεις που δημιουργούνται από τη Συνθήκη, και ιδίως τον Πρόεδρο του Συμβουλίου και την Ύπατο Εκπρόσωπο, σε συνεργασία με τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Για μια καλή σχέση με τους γείτονες

Η εξωτερική πολιτική ξεκινά από τους γείτονες, και η γειτονιά της Ευρώπης είναι ως επί το πλείστον φτωχή και ασταθής. Οι Ευρωπαίοι θα πρέπει να είναι περήφανοι για το ιστορικό των διαδοχικών διευρύνσεων της ΕΕ. Η κοσμογονική διεύρυνση του 2004 και του 2007, με την ένταξη δώδεκα νέων κρατών, υπήρξε η πιο τολμηρή αλλά και η πιο δύσκολη. Η επιτυχημένη μετάβαση στη δημοκρατία και την αγορά υπόκειται τώρα σε σκληρή δοκιμασία καθώς μερικά από τα νέα μέλη δοκιμάζονται άσχημα από την οικονομική κρίση. Ταυτόχρονα δοκιμάζεται και η ευρωπαϊκή αλληλεγγύη.

Επί του παρόντος η όρεξη για περαιτέρω διεύρυνση είναι περιορισμένη: πρόκειται πιθανώς για μια ένδειξη δυσπιστίας, η οποία σίγουρα επιδεινώθηκε από την οικονομική ύφεση. Πολλοί πιστεύουν ότι σε ορισμένες περιπτώσεις τα κριτήρια ένταξης εφαρμόστηκαν χαλαρά. Η αυστηρή εφαρμογή αυτών των κριτηρίων στο μέλλον, σε συνδυασμό με την έκδηλη έλλειψη ενθουσιασμού για περαιτέρω διεύρυνση τουλάχιστον από τη μεριά κάποιων μελών, σημαίνει ότι οι περισσότερες χώρες των δυτικών Βαλκανίων, καθώς και η Τουρκία, για να μην αναφέρουμε πιθανές μελλοντικές υποψήφιες χώρες, συμπεριλαμβανομένων της Ουκρανίας και της Γεωργίας, θα αναγκαστούν να θέσουν υπό δοκιμασία την υπομονή τους περιμένοντας για πολλά χρόνια στην αίθουσα αναμονής.

Η διαδικασία περαιτέρω διεύρυνσης θα είναι μακρόχρονη και επίσης, κατά τα φαινόμενα, ιδιαίτερα απρόβλεπτη. Θα απαιτήσει στρατηγικές αποφάσεις, ενώ η ΕΕ δεν είναι πάντα κατάλληλα εφοδιασμένη για κάτι τέτοιο. Είναι

Είτε μας αρέσει είτε όχι, η διεύρυνση έχει πλέον πολιτικοποιηθεί και αυτός ο δρόμος δεν έχει επιστροφή

πιο βολικό, από πολιτική άποψη να κρύβεται κανείς πίσω από τις τεχνικές πτυχές του κοινοτικού κεκτημένου: άλλωστε αυτή είναι μια πολύ φυσική αντίδραση των γραφειοκρατών. Από την άλλη, η διεύρυνση εγείρει άβολα ερωτήματα σχετικά με την εσωτερική συνοχή, την ταυτότητα και τα σύνορα, για να μην αναφέρουμε τον προϋπολογισμό και τα όργανα. Είναι άβολα ερωτήματα ακριβώς επειδή δεν υπάρχει συμφωνία για τις απαντήσεις που

πρέπει να δοθούν και όπως είναι αναμενόμενο, πολλοί προσπαθούν να τα αποφύγουν. Ωστόσο, είτε μας αρέσει είτε όχι, η διεύρυνση έχει πλέον πολιτικοποιηθεί, και αυτός ο δρόμος δεν έχει επιστροφή.

Γνωρίζουμε ότι όλες οι προηγούμενες προσπάθειες να προσφερθούν υποκατάστατα, αντί για την πλήρη ιδιότητα μέλους, δεν έπεισαν καμιά από τις υποψήφιες χώρες. Είναι απίθανο αυτό να αλλάξει στο μέλλον. Αν όμως η περαιτέρω διεύρυνση αποδειχθεί (στην καλύτερη περίπτωση) μια μακρόσυρτη διαδικασία, η ΕΕ θα υποχρεωθεί να επινοήσει ενδιάμεσα στάδια και να τα συνδέσει με συγκεκριμένα οφέλη για τις χώρες που βρίσκονται στην

αίθουσα αναμονής. Πρέπει να κάνουμε πολύ περισσότερα σε αυτόν τον τομέα, ξεκινώντας με τις βίξεις και μέτρα που επηρεάζουν άμεσα τις νεότερες γενιές.

Η έμφαση στην υιοθέτηση των κανονισμών της ΕΕ, ως προϋπόθεση για τη βελτιωμένη πρόσβαση στην ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά, συνεπάγεται αναπόφευκτα ένα ορισμένο οικονομικό κόστος για τις χώρες με χαμηλότερα επίπεδα ανάπτυξης. Αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο για άλλες συνδεδεμένες χώρες που δεν έχουν καμιά προοπτική να γίνουν μέλη. Η εξαγωγή κανόνων και κανονισμών σε γείτονες και τρίτους δεν είναι πάντα απαλλαγμένη από κόστος. Επιπλέον, μερικές φορές αγγίζει τα όρια του εξωπραγματικού, όταν οι Βρυξέλλες προσποιούνται ότι ορισμένοι (προνομιούχοι;) εταίροι διαθέτουν την πολιτική βούληση ή τη θεσμική ικανότητα να εφαρμόσουν ορισμένους από αυτούς τους κανόνες και κανονισμούς. Και πέρα από το τεχνικό ή το αυστηρά οικονομικό πλαίσιο, πιστεύουμε ειλικρινά ότι υπάρχουν πολλές «κοινές αξίες» ανάμεσα στην Ευρώπη και τα διάφορα είδωλα αυταρχικά καθεστώτα στη γύρω περιοχή; Και έως πού είμαστε διατεθειμένοι να πιέσουμε για «τήρηση προϋποθέσεων» στις σχέσεις μας με χώρες που μπορεί να μην είναι υποψήφια να γίνουν μέλη στο εγγύς ή ακόμα και στο μακρινό μέλλον;

Πιστεύουμε ειλικρινά ότι υπάρχουν πολλές «κοινές αξίες» ανάμεσα στην Ευρώπη και τα διάφορα είδωλα αυταρχικά καθεστώτα στη γύρω περιοχή;

Συχνά η ΕΕ συμπεριφέρεται ως μια περιφερειακή δύναμη με παγκοσμίου εμβέλειας ρητορεία. Η γειτονιά της χαρακτηρίζεται από μεγάλη πολυμορφία: μια κοινή πολιτική για όλες τις χώρες θα πρέπει να αναγνωρίζει αυτή την πολυμορφία, κι επομένως να επιτρέπει την άκρως αναγκαία ευελιξία στις σχέσεις με τις επιμέρους χώρες. Η Ένωση για τη Μεσόγειο και η νέα Συμφωνία Ανατολικής Συνεργασίας αποτελούν πρόσφατες προσπάθειες αναζωογόνησης των πολιτικών γειτονίας που αφορούν το Νότο και την Ανατολή. Η ΕΕ θα προτιμούσε μια πολυμερή προσέγγιση. Τα γεωπολιτικά δεδομένα όμως είναι πιθανόν να επιβάλουν τη δική τους λογική και τους δικούς τους περιορισμούς. Μερικές φορές η ρητορεία γίνεται ανεξέλεγκτη. Υπάρχει μεγάλος κίνδυνος το χάσμα ανάμεσα στις προσδοκίες και τα επιτεύγματα να αποδειχθεί γι' άλλη μια φορά δυσάρεστα μεγάλο. Στο μεταξύ, καλό θα ήταν η ΕΕ να διαθέσει με καλύτερο τρόπο την οικονομική βοήθειά της προς τους γείτονες και τους πιο απομακρυσμένους εταίρους του αναπτυσσόμενου κόσμου.

Η ευρωπαϊκή ήπια ισχύς έχει προσκρούσει επανειλημμένα στον σκληρό βράχο της πολιτικής ισχύος στις σχέσεις με τους γείτονες. Η ΕΕ έχει πλέον κοινή γειτονία με τη Ρωσία, και αυτό δεν πρέπει να το αντιμετωπίζουμε ως παίγνιο μηδενικού αθροίσματος. Πώς συνδιαλέγεται όμως η μεταμοντέρνα Ευρώπη με τη μεταγεγονοτική Ρωσία; Η κοινή ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική υπερτερεί της κοινής ενεργειακής πολιτικής; Σε ό,τι αφορά τη Ρωσία, η ευρωπαϊκή απάντηση μέχρι στιγμής είναι ότι καμιά δεν υπερτερεί της άλλης και δε γίνεται τίποτε. Τι είδους κίνητρα πρέπει να προσφερθούν στη Γερμανία (και σε άλλες χώρες) προκειμένου να πειστεί να ενσωματώσει τη διμερή σχέση της με τη Ρωσία σε μια κοινή ευρωπαϊκή πολιτική; Το κήρυγμα, απλούστατα, δεν θα φέρει κανένα αποτέλεσμα. Και τι είδους διαβεβαιώσεις πρέπει να δοθούν στα νέα μέλη που κουβαλούν στη μνήμη τους μια μακρόχρονη και οδυνηρή εμπειρία εικονικής κυριαρχίας; Τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα και οι πολιτικοί πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν μια συμφωνία-πακέτο. Η Ευρώπη πρέπει να χειριστεί πιο σοβαρά, και πιο ενιαία, τις σχέσεις της με τον μεγάλο γείτονα στην Ανατολή: αυτό θα είναι ένα πραγματικό τεστ για την ευρωπαϊκή δύναμη εν τω γεννάσθαι.

Από την άλλη, η επίλυση της ισραηλινο-παλαιστινιακής διένεξης αποτελεί κρίσιμο παράγοντα προκειμένου να γίνει η Μεσόγειος περιοχή ειρήνης και ευημερίας. Η ΕΕ έχει εδώ και καιρό υποβιβαστεί στο επίπεδο του απογοητευμένου παρατηρητή, ο οποίος πού και πού κάνει κάποια συμβολική κίνηση με την ελπίδα ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα οδηγήσουν τα δύο μέρη σε ειρηνική διευθέτηση, ακόμα και όταν ήταν πασιφανές ότι έσπρωχναν προς τη λάθος κατεύθυνση. Στο μεταξύ το μακελειό στη Μέση Ανατολή συνεχιζόταν και οι Ευρωπαίοι πλήρωναν ξανά και ξανά για τα κτήρια που καταστρέφονταν και ανοικοδομούσαν. Η Ευρώπη επηρεάζεται ποικιλοτρόπως και κατά τρόπο άμεσο. Στο κάτω-κάτω όλα αυτά συμβαίνουν στην κοντινή της γειτονιά. Οι Ευρωπαίοι έχουν την τάση να υποτιμούν τα πολιτικά εργαλεία που έχουν στη διάθεσή τους, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που υπάγονται στην κατηγορία της ήπιας ισχύος, ίσως επειδή φοβούνται να λερώσουν τα χέρια τους και να διακινδυνεύσουν. Αυτοί μπορεί να είναι οι περιορισμοί μιας άτολμης (και συχνά διαιρεμένης) πολιτικής δύναμης (civilian power). Μόνο που αυτοί οι περιορισμοί κοστίζουν ακριβά.

Εισαγωγή ασφάλειας και διαχείριση μετανάστευσης

Ό,τι συμβαίνει εκτός Ευρώπης μπορεί, εννοείται, να επηρεάσει άμεσα το εσωτερικό της - πολύ περισσότερο που η διεθνής εγκληματικότητα και η τρομοκρατία αποτελούν πρωτίστως διασυνοριακές προκλήσεις. Με τις ανοιχτές οικονομίες και τα ανοιχτά σύνορα η ΕΕ προσθέτει αναμφισβήτητη τη δική της σημαντική διάσταση όχι μόνο στα θέματα ασφάλειας αλλά και σε ευρύτερα ζητήματα που σχετίζονται με τη μετανάστευση και την παροχή ασύλου. Σε όλους αυτούς τους τομείς οι πολιτικές και τα μέτρα της ΕΕ έχουν μέχρι στιγμής χαρακτήρα «συνεργασίας» και όχι «ενσωμάτωσης» - διόλου παράξενο, μπορεί να πει κανείς, δεδομένου ότι η παροχή ασφάλειας και άδειας παραμονής και εργασίας σε όσους προέρχονται από χώρες εκτός ΕΕ ανήκει στον μακρύ κατάλογο των πλέον ευαίσθητων πολιτικών ζητημάτων για τα κράτη-μέλη. Για πόσο όμως θα καταφέρνει η ΕΕ να εξισορροπεί τις επακόλουθες εντάσεις μεταξύ των αξιώσεων για κοινές δράσεις που εγείρονται έξωθεν και της μεγάλης αντίστασης που προβάλλουν τα εθνικά συστήματα;

Είναι βέβαιο ότι η δημιουργία ενός κεντρικού ευρωπαϊκού συστήματος αστυνόμευσης - ένα είδος ευρωπαϊκού FBI - δεν μπορεί να αποτελεί ρεαλιστικό στόχο (τουλάχιστον για το ορατό μέλλον). Ωστόσο, μια περαιτέρω κλιμάκωση των δράσεων στον τομέα της εσωτερικής ασφάλειας, καθώς και μια μεγαλύτερη σύγκλιση των δικαστικών συστημάτων, φαίνονται να είναι απολύτως εφικτές, ιδίως αν η έμφαση δοθεί σε μια πιο αποφασιστική και φιλόδοξη ανάπτυξη των ήδη υπάρχοντων μέτρων και θεσμών, όπως είναι η Eurojust και η Eurorol που είναι σαφές ότι δε χρησιμοποιούνται επαρκώς. Αυτή η ενισχυμένη εσωτερική διάσταση σίγουρα θα δώσει ικανοποιητικά αποτελέσματα αν συνδυαστεί με μια εξωτερική διάσταση συνεργασίας στην εφαρμογή των νόμων, με τις γειτονικές χώρες και ως μέρος της ευρύτερης ατζέντας της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας. Επομένως, πρέπει να ληφθούν πιο σοβαρά υπόψη οι εκκλήσεις για μια αληθινά ολοκληρωμένη στρατηγική εσωτερικής ασφάλειας, που θα είχε ως υπόδειγμα την «Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας».

Παρομοίως, οι προσπάθειες για σχεδιασμό αποτελεσματικών πολιτικών για τη διαχείριση της μετανάστευσης και του ασύλου χαρακτηρίζονται από αποσπασματικές προσεγγίσεις, που μέχρι τώρα μάλλον δεν απέφεραν αρκετά. Ωστόσο, παρόλο που κάποιες χώρες της ΕΕ είναι φυσικά πιο εκτεθειμένες από άλλες, οι προκλήσεις και οι συνέπειες είναι όλο και περισσότερο κοινές: ισχυρές μεταναστευτικές πιέσεις από τον παγκόσμιο Νότο προς τον παγκόσμιο Βορρά, γήρανση του πληθυσμού της ΕΕ, συναγωνισμός προσέλκυσης ικανών ατόμων, και σε πολλές χώρες της ΕΕ έλλειψη εργατικού δυναμικού ιδιαίτερα σε εργασίες χαμηλού επιπέδου ειδικευσης και αμοιβής. Είναι φανερό ότι, η γεωπολιτική θέση της Ευρώπης καθιστά το ζήτημα περισσότερο πιεστικό. Είναι πολύ λεπτή η γραμμή που διαχωρίζει τη διασφάλιση της αλληλεγγύης και του αποτελεσματικού επιμερισμού των βαρών στην ΕΕ από τη μια μεριά, και το σεβασμό των αναγκών και των ευαισθησιών κάθε κράτους μέλους από την άλλη. Για να μπορέσει όμως η ΕΕ να ανταποκριθεί σε αυτές τις κοινές προκλήσεις, ίσως απαιτηθούν προσαρμογές υπέρ μιας μεγαλύτερης συγκέντρωσης αρμοδιοτήτων.

Εξαγωγή του ευρωπαϊκού μοντέλου

Η εμπορική πολιτική, οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, η ενέργεια και το κλίμα είναι τέσσερις τομείς στους οποίους ο ρόλος της Ευρώπης θα είναι κρίσιμος κατά τα επόμενα χρόνια. Συνδυάζουν το παλιό και το νέο καθώς τα πεδία των αρμοδιοτήτων της Ευρώπης διευρύνονται, συχνά σε συνάρτηση με ένα ραγδαία μεταβαλλόμενο εξωτερικό περιβάλλον. Σε όλους αυτούς τους τομείς πολιτικής η ευρωπαϊκή ήπια δύναμη έχει πραγματικό νόημα, και ο χώρος είναι πιο οικείος για συλλογική ευρωπαϊκή δράση.

Εμπόριο: Μεταξύ προτιμήσεων και πολυμέρειας

Η ΕΕ είναι ήδη μεγάλη και ισχυρή στα θέματα του εμπορίου. Η επιρροή μάλιστα είναι ανάλογη του μεγέθους της, αφού πρόκειται για τον μεγαλύτερο εμπορικό συνασπισμό παγκοσμίως. Η Επιτροπή διαπραγματεύεται εκ μέρους

της Ένωσης βάσει των εντολών που συμφωνούνται στο Συμβούλιο με ενισχυμένη πλειοψηφία. Οι υλικές συνθήκες διαφέρουν πολύ ανάμεσα στις χώρες της Ένωσης, όπως άλλωστε και οι πολιτικές προτιμήσεις, για εθνικούς ή ιδεολογικούς λόγους. Παρ' όλα αυτά, το ευρωπαϊκό νομικό και θεσμικό σύστημα καταφέρνει να παρουσιάζει κοινές θέσεις στις διεθνείς εμπορικές διαπραγματεύσεις, ομολογουμένως μέσω έντονων παζαριών και περίπλοκων συμφωνιών-πακέτων, που αποτελούν το σήμα κατατεθέν της ΕΕ.

Οι φιλελεύθερες αρχές δύσκολα συμβιβάζονται με τα εγχώρια συμφέροντα και τις ασκούμενες πιέσεις, είτε αφορούν θέματα γεωργίας είτε υποδήματα, αυτοκίνητα και χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες. Σε καιρό οικονομικής κρίσης, με την ανεργία να αυξάνεται και τις εθνικές κυβερνήσεις να ξοδεύουν μεγάλα ποσά προκειμένου να σώσουν χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και άλλους κατώτερους θνητούς από τη χρεοκοπία, ο στόχος θα γίνει εξαιρετικά δύσκολος. Δεν θα επηρεάζεται μόνο η ευρωπαϊκή εμπορική πολιτική απέναντι στον υπόλοιπο κόσμο. Διακυβεύεται και η επιβίωση της εσωτερικής αγοράς. Για τη διατήρηση μιας φιλελεύθερης στάσης και την αποφυγή πολιτικών που εξάγουν τα προβλήματα στους γείτονες («beggar-thy-neighbor») θα απαιτηθεί πολιτικό θάρρος και στενός συντονισμός σε επίπεδο ΕΕ. Κάτι που επίσης θα βοηθούσε είναι η θέσπιση αποτελεσματικότερων μέτρων αποζημίωσης στο εσωτερικό της για αυτούς που ζημιώνονται.

Η Ευρώπη προωθεί μια πολυμερή διαχείριση και κανόνες για το διεθνές εμπορικό σύστημα, όχι όμως πάντα με συνεπή τρόπο. Για πολύ καιρό, η ΕΕ προσπαθούσε να εκτελέσει μια δύσκολη άσκηση ισορροπίας ανάμεσα στην πολυμέρεια και τις προτιμήσεις. Τα πιο πρόσφατα χρόνια επιχείρησε να επιστρέψει στη διαπραγμάτευση διμερών συμφωνιών, χωρίς όμως θεαματικά αποτελέσματα. Προκειμένου να μπορεί να ηγηθεί, αν μη τι άλλο δίνοντας τουλάχιστον το καλό παράδειγμα, σε ένα παγκόσμιο εμπορικό σύστημα όπου η διασπορά της ισχύος μεγαλώνει, η ΕΕ πρέπει να δείξει ότι συμμορφώνεται με τους υπάρχοντες κανόνες, συμπεριλαμβανομένων των αποφάσεων που ελήφθησαν εναντίον της στο πλαίσιο των διαδικασιών διευθέτησης διαφοράς του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, στη δημιουργία του οποίου έπαιξε ρόλο αποφασιστικής σημασίας.

Η ΕΕ έχει προσπαθήσει επανειλημμένα να προωθήσει την περιφερειακή ολοκλήρωση σε άλλα μέρη του κόσμου, σε πείσμα της περιορισμένης της επιτυχίας. Το ευρωπαϊκό μοντέλο μπορεί, πράγματι, να γίνεται πιο ελκυστικό, αν και είναι ακόμα δύσκολο να αφομοιωθεί, σε ένα κόσμο όπου το μικρό δε φαίνεται πλέον και τόσο όμορφο. Από την άλλη, η Ευρώπη εφαρμόζει μια κατακερματισμένη εμπορική πολιτική: οι κοινοτικές αρμοδιότητες παραμένουν περιορισμένες στα αποκαλούμενα νέα πεδία, κυρίως δε στις υπηρεσίες. Αυτός ο κατακερματισμός δεν βοηθά τη διαπραγματευτική θέση της στους διεθνείς οργανισμούς, και είναι πλέον καιρός να προσπαθήσουμε να συγκολλήσουμε τα διάφορα κομμάτια μεταξύ τους.

Το έλλειμμα στις εμπορικές σχέσεις με την Κίνα είναι επικίνδυνα μεγάλο σε μια εποχή που ο προστατευτισμός σημειώνει ανοδικές τάσεις. Μήπως θα έπρεπε οι Ευρωπαίοι να ακολουθήσουν το παράδειγμα των ΗΠΑ και να συνδέσουν άμεσα το εμπορικό αυτό έλλειμμα με τους χειρισμούς της συναλλαγματικής ισοτιμίας που κάνει η Κίνα; Σε κάθε περίπτωση, οι Ευρωπαίοι θα πρέπει να αποφύγουν να μιλάνε με 27 διαφορετικές φωνές, διακινδυνεύοντας να μην ακουστούν καθόλου στην αχανή γη αυτής της ταχέως αναδυόμενης ασιατικής δύναμης.

Μήπως θα έπρεπε οι Ευρωπαίοι να ακολουθήσουν το παράδειγμα των ΗΠΑ και να συνδέσουν άμεσα το εμπορικό αυτό έλλειμμα με τους χειρισμούς της συναλλαγματικής ισοτιμίας που κάνει η Κίνα;

Χρηματοπιστωτικές αγορές: Προώθηση της παγκόσμιας διακυβέρνησης;

Οι αυταπάτες που έτρεφαν τόσο άνθρωποι εδώ και τόσο καιρό για την αποτελεσματικότητα και την ικανότητα αυτορύθμισης των χρηματοπιστωτικών αγορών συνετρίβησαν, προκαλώντας ταυτοχρόνως πραγματική καταστροφή στην παγκόσμια οικονομία. Η ανάγκη για νέους κανόνες, για πιο αποτελεσματική χρηματοπιστωτική εποπτεία και παγκόσμια οικονομική διακυβέρνηση αναγνωρίζεται τώρα σχεδόν καθολικά, αν και βέβαια ο διάβολος κρύβεται στις λεπτομέρειες. Και να σκεφτεί κανείς ότι βρισκόμαστε μόλις στην αρχή. Για μια παγκοσμιοποιημένη αγορά, νόημα θα έχουν μόνο οι λύσεις σε παγκόσμιο επίπεδο. Η αξιοπιστία των Ηνωμένων Πολιτειών, και της Δύσης γενικότερα, έχει δεχθεί ισχυρό πλήγμα. Οι αναδυόμενες οικονομικές δυνάμεις θα παίξουν μεγαλύτερο ρόλο στη δημιουργία της νέας τάξης. Και η καιροσκοπική συμπεριφορά, μέσα από κανονιστικούς ή φορολογικούς παραδείσους, έχει επιτέλους βρεθεί στην κορυφή της διεθνούς ατζέντας.

Η Ευρώπη διαδραματίζει ιθύνοντα ρόλο στη διαπραγμάτευση για μια νέα παγκόσμια χρηματοπιστωτική αρχιτεκτονική, αντιπροσωπευόμενη άλλοτε μεν από τις μεγάλες χώρες και άλλοτε από την ευρωζώνη, και πολύ λιγότερο μέσω των κοινών οργάνων της ΕΕ των 27. Σε τέτοιες διαπραγματεύσεις η ύπαρξη κοινού ευρωπαϊκού μετώπου έχει μεγάλη σημασία. Με τη σειρά της, η μορφή της εξωτερικής εκπροσώπησης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το τί συμβαίνει στο εσωτερικό. Το πιθανότερο είναι ότι η κρίση θα δράσει ως σημαντικός καταλύτης για την περαιτέρω ολοκλήρωση της Ευρώπης: πρώτοι υποψήφιοι είναι η οικονομική διακυβέρνηση της ευρωζώνης και η από κοινού ρύθμιση των χρηματοπιστωτικών αγορών.

Οι προσπάθειες για ενδυνάμωση της παγκόσμιας οικονομικής διακυβέρνησης θα επικεντρωθούν στους υπάρχοντες χρηματοπιστωτικούς θεσμούς - που όμως θα έχουν μεταρρυθμιστεί - ή μήπως θα κατευθυνθούν μέσα από πιο χαλαρές διακυβερνητικές δομές κατ' αναλογία μιας βελτιωμένης έκδοσης των G20; Όποια κατεύθυνση κι αν ακολουθήσουμε (πιθανότατα και τις δύο), το ΔΝΤ μοιάζει να έχει αναστηθεί εκ νεκρών έχοντας μια σημαντική αποστολή σε καιρούς κρίσης και μετέπειτα. Μια αληθινή μεταρρύθμιση του ΔΝΤ, αντίθετα με όσα επιτεύχθηκαν την τελευταία φορά, μπορεί μόνο να συμβαδίσει με μια μείζονα αναδιανομή ισχύος στη δομή διακυβέρνησής του.

Η Ευρώπη έχει υποστηρίξει έντονα την ύπαρξη ισχυρών διεθνών οργανισμών και κοινών κανόνων, προσπαθώντας να προβάλλει τη δική της θετική εμπειρία σε διεθνές επίπεδο. Ωστόσο εκπροσωπείται υπέρμετρα στο διοικητικό συμβούλιο του ΔΝΤ, όπως και στο αντίστοιχο της Παγκόσμιας Τράπεζας, καθώς και σε άλλους διεθνείς οργανισμούς. Ο αριθμός εκείνων που ζητούν την ενιαία εκπροσώπηση των κρατών της ΕΕ, ή ίσως πιο ρεαλιστικά της ευρωζώνης, σε συνδυασμό με μια γενναία μείωση του συνολικού βάρους των ψήφων της Ευρώπης σε αυτούς τους δύο χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, αυξάνει σταθερά. Μια τέτοια κίνηση θα είχε μεγάλη συμβολική αξία, ενώ συγχρόνως θα πρόσφερε ένα αποτελεσματικό μέσο για τη μεταρρύθμιση των διεθνών χρηματοπιστωτικών οργανισμών. Είναι έτοιμη η Ευρώπη να κάνει τη ρητορεία πράξη, ή όχι ακόμα;

Ενέργεια: Πλοήγηση στα χωρικά ύδατα της υψηλής πολιτικής

Η ενέργεια δεν είναι κάτι καινούριο στην ευρωπαϊκή ατζέντα, αν και ο κατάλογος συγκεκριμένων αποτελεσμάτων παραμένει ισχνός. Η χρήση άνθρακα άρχισε γρήγορα να ελαττώνεται στις ιδρυτικές χώρες, ενώ η πυρηνική ενέργεια δεν έγινε ποτέ δημοφιλής ως συλλογικό ευρωπαϊκό σχέδιο. Η ΕΕ εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από εισαγόμενη ενέργεια, ιδίως πετρέλαιο και φυσικό αέριο. Μελλοντικά αυτή η εξάρτηση θα αυξηθεί κι άλλο. Οπωσδήποτε, το γεγονός ότι οι κύριοι προμηθευτές είναι η Ρωσία και οι χώρες της Μέσης Ανατολής δεν βοηθά. Από την άλλη, η εξάρτηση από τις εισαγωγές ποικίλλει σημαντικά από τη μια χώρα-μέλος στην άλλη, όπως συμβαίνει και με το μείγμα ενεργειακών πηγών σε κάθε χώρα, συμπεριλαμβανομένης της πυρηνικής ενέργειας. Μέχρι στιγμής δεν υπάρχει ευρωπαϊκή αγορά ενέργειας: υπάρχει μόνο μια σειρά εθνικών αγορών με διαφορετικές μορφές κρατικής παρέμβασης και περιορισμένους δεσμούς μεταξύ τους.

Οι αμιγώς αγοραίες λύσεις στον ενεργειακό τομέα αποτελούν μια επικίνδυνη αυταπάτη και το ίδιο ισχύει και για τις λύσεις σε εθνικό επίπεδο

Οι αμιγώς αγοραίες λύσεις στον ενεργειακό τομέα αποτελούν μια επικίνδυνη αυταπάτη και το ίδιο ισχύει και για τις λύσεις σε εθνικό επίπεδο. Η ενέργεια αποτελεί κύριο παράδειγμα του πώς θα μπορούσε η Ευρώπη να κάνει τη διαφορά συνδυάζοντας το βάθος μιας μεγάλης εσωτερικής αγοράς, την αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της και τη μεγάλη διαπραγματευτική δύναμη απέναντι στους ξένους προμηθευτές. Είναι όμως αλήθεια πως δεν είναι ένας εύκολα πραγματοποιήσιμος στόχος: απαιτεί την προσεκτική και υπομονετική οικοδόμηση μιας σύνθετης συμφωνίας-πακέτου.

Δεν βρισκόμαστε σε αυτό το σημείο ακόμα. Η Επιτροπή ακολουθεί μια πολιτική «διαχωρισμού» (unbundling) για την ηλεκτρική ενέργεια και το φυσικό αέριο, ως τρόπο ενίσχυσης του ανταγωνισμού και δημιουργίας μιας πραγματικής ευρωπαϊκής αγοράς ενέργειας. Αυτή η πολιτική παραμένει αμφιλεγόμενη. Μήπως αντιθέτως χρειαζόμαστε μεγάλες επιχειρήσεις σε μια εγγενώς ολιγοπωλιακή αγορά, όπου τόσο μεγάλο μέρος της παγκόσμιας παραγωγής βρίσκεται στα χέρια μεγάλων επιχειρήσεων που ελέγχονται από το κράτος; Και μήπως η δημιουργία ευρωπαϊκών δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου θα ήταν ένας πιο ασφαλής και άμεσος τρόπος για τη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης αγοράς;

Με άλλα λόγια η ενεργειακή πολιτική είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την υψηλή πολιτική: η ευρωπαϊκή συνιστώσα υπήρξε μέχρι τώρα αδύναμη και στις δύο. Διακυβεύονται πολλά και οι χώρες-μέλη υπήρξαν απρόθυμες να εμπιστευθούν στην Επιτροπή την εκπροσώπηση των συμφερόντων τους στο πλαίσιο μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής. Οι αγωγοί πετρελαίου και φυσικού αερίου τείνουν να διχάζουν τις ευρωπαϊκές χώρες. Η Ρωσία σπεύδει να εκμεταλλευθεί αυτές τις διαιρέσεις, ενώ δεν έχουν βοηθήσει ούτε και οι πιέσεις από την πλευρά των ΗΠΑ. Κύρια στοιχεία για μια κοινή ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική θα πρέπει να είναι τα στρατηγικά αποθέματα και η αμοιβαία στήριξη μεταξύ των μελών. Και το ίδιο πρέπει να ισχύσει για τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης, σε συνδυασμό με τη διαφοροποίηση των πηγών εφοδιασμού και μια πιο ρεαλιστική πολιτική απέναντι στη Ρωσία.

Κλιματική αλλαγή: Από τους στόχους στη δράση

Η ενέργεια συνδέεται άμεσα με την κλιματική αλλαγή. Η Ευρώπη γίνεται «πράσινη» - ή τουλάχιστον φιλοδοξεί να γίνει. Βρίσκεται επίσης στην πρωτοκαθεδρία παγκοσμίως σε ό,τι αφορά τη μάχη ενάντια στην κλιματική αλλαγή, γεγονός που συνάδει με τη φιλοδοξία της να αποτελέσει κανονιστική δύναμη για την προάσπιση των διεθνών δημόσιων αγαθών. Με την έγκαιρη υιοθέτηση των στόχων μετά το Κιότο, η Ευρώπη προσπαθεί να βρεθεί στην πρωτοπορία δίνοντας το καλό παράδειγμα και συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στη διαμόρφωση της διεθνούς ατζέντας.

Σύμφωνα με την επιστημονική άποψη, πρόκειται για τη μεγαλύτερη απειλή κατά της ανθρωπότητας. Μας λένε ότι για την αντιμετώπισή της θα χρειαστεί μια ριζική αλλαγή των προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης. Μέχρι στιγμής λίγοι είναι έτοιμοι για κάτι τέτοιο. Η οικονομική κρίση θα μπορούσε να προσφέρει την ευκαιρία να σκεφτούμε έξω από τα καθιερωμένα. Δυστυχώς, σε ό,τι αφορά την πλειονότητα εκείνων που είναι αρμόδιοι για τη χάραξη πολιτικής ή δράση για την κλιματική αλλαγή κινδυνεύει να θεωρηθεί ως ένα πανάκριβο είδος πολυτελείας σε καιρούς δύσκολους. Ίσως αποδειχθεί αναγκαίο να επιβάλουμε ένα φόρο διοξειδίου του άνθρακα σε όλη την ΕΕ συμπληρώνοντας τη λειτουργία της εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπών, ώστε να διασφαλίσουμε ότι τα μηνύματα της αγοράς ενθαρρύνουν ένα νέο κύμα επενδύσεων χαμηλών εκπομπών άνθρακα. Υπάρχει όμως και ο κίνδυνος οι φόροι διοξειδίου του άνθρακα να αποτελέσουν πρόφαση για προστατευτισμό.

Δυστυχώς, σε ό,τι αφορά την πλειονότητα εκείνων που είναι αρμόδιοι για τη χάραξη πολιτικής ή δράση για την κλιματική αλλαγή κινδυνεύει να θεωρηθεί ως ένα πανάκριβο είδος πολυτελείας σε καιρούς δύσκολους

Το συνεπαγόμενο κόστος είναι μεγάλο, και οι πολιτικές καταμερισμού αυτού του κόστους στα κράτη-μέλη και μέσα στην ΕΕ είναι δύσκολες και επώδυνες. Η διαπραγματεύση για τη Δέσμη Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής παρέχει σαφή εικόνα. Οι ενδοευρωπαϊκές διαπραγματεύσεις απαιτούν συναίνεση, κάτι που με τη σειρά του δημιουργεί τον κίνδυνο οι συμφωνίες να επιτευχθούν στη βάση του ελάχιστου κοινού παρονομαστή. Η μετάβαση από τον άνθρακα στο φυσικό αέριο σε κάποια από τα καινούρια μέλη θέτει επίσης λεπτά ζητήματα και ανάγκη συμβιβασμού μεταξύ της ασφάλειας εφοδιασμού και της καθαρής ενέργειας. Πρόκειται για έναν από τους πολλούς δύσκολους συμβιβασμούς που αντιμετωπίζουν οι αρμόδιοι για τη χάραξη πολιτικής.

Είναι υλοποιήσιμοι οι στόχοι; Οι στόχοι 20:20:20 που συμφωνήθηκαν από την ΕΕ για τη συνολική μείωση των εκπομπών ρύπων, το μερίδιο ανανεώσιμων μορφών ενέργειας και τη βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας έως το 2020 μπορεί να είναι καλοί ως «συνθήματα». Πολλοί όμως αμφισβητούν ότι είναι ρεαλιστικοί. Δεν θα είναι η πρώτη φορά που η ρητορεία προηγείται της ικανότητας να επιτευχθούν απτά αποτελέσματα. Ακόμη κι αν οι στόχοι είναι υλοποιήσιμοι, κάτι που ήδη ως υπόθεση είναι εξαιρετικά αισιόδοξο, θα επαρκούν για την αντιμετώπιση του προβλήματος; Οι προβλέψεις των επιστημόνων σχετικά με τα αποτελέσματα της αύξησης της θερμοκρασίας παγκοσμίως χειροτερεύουν συνεχώς καθώς αυτά που διακυβεύονται γίνονται όλο και περισσότερα. Και τί θα κάνει η Ευρώπη αν άλλες χώρες, με μεγαλύτερο μερίδιο στις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, δε συμμορφωθούν με τους φιλόδοξους και δεσμευτικούς στόχους; Ελπίζουμε ότι ίσως να γνωρίζουμε κάτι παραπάνω μετά τη διάσκεψη της Κοπεγχάγης τον Δεκέμβριο του 2009: ένα πολύ σημαντικό, αν και σίγουρα όχι τελικό στάδιο μιας μακράς, δύσκολης και πολύ ασυνήθιστης διαδικασίας διεθνούς διαπραγμάτευσης.

3. Μια νέα κοινωνικοοικονομική συμφωνία

Η οικονομική κρίση είναι πολύ πιθανό να σηματοδοτήσει μια καίριας σημασίας στιγμή στη διαδικασία της ευρωπαϊκής οικονομικής ολοκλήρωσης. Κάποιοι πιστεύουν ότι θα δώσει μια νέα ώθηση στην παραπαίουσα ολοκλήρωση. Άλλοι φοβούνται (κάποιοι ίσως μάλιστα και να ελπίζουν) ότι η κρίση θα οδηγήσει σε μια παρατεταμένη έκρηξη οικονομικού εθνικισμού και σε αιτήματα για μεγαλύτερη αυτονομία των κρατών-μελών που τελικά θα υπονομεύσουν τα επιτεύγματα της ενιαίας αγοράς. Είναι επίσης βέβαιο ότι η κρίση θα επηρεάσει τις επικρατούσες απόψεις και το πολιτικό κλίμα στην ΕΕ. Έχει τραυματιστεί ηθικά το αγγλοσαξονικό μοντέλο καπιταλισμού; Και μήπως η μακρά συζήτηση για το μέλλον του «ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου» αποδειχθεί αδύναμη ως καθοδηγητική ιδέα;

Πριν από την κατάρρευση: Μια ιστορία μερικής επιτυχίας;

Αυτά τα θέματα δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν ικανοποιητικά χωρίς μια ανασκόπηση του τι είχε καταφέρει η ΕΕ σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο πριν ξεσπάσει η κρίση. Μετά από μια περίοδο δημοσιονομικής εξυγίανσης, χαμηλής ανάπτυξης και αυξανόμενης ανεργίας στην Ευρώπη της δεκαετίας του 1990, η ΕΕ ολοένα και περισσότερο αποδεχόταν μια ατζέντα «οικονομικής μεταρρύθμισης», σύμφωνα με την οποία οργανισμοί όπως ο ΟΟΣΑ ήθελαν η μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας να δημιουργήσει μεγαλύτερη ελαστικότητα και να αποδυναμώσει τη συνδικαλιστική αντίσταση στις αλλαγές, ευρύτερο άνοιγμα στις αγορές προϊόντων - ειδικά σε εκείνες που παραδοσιακά κυριαρχούνταν από κρατικά μονοπώλια - και, επίσης, απελευθέρωση των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών. Το 2000 η στρατηγική της Λισαβόνας προσέδωσε μια πιο σοσιαλδημοκρατική έμφαση τόσο σε νέες μορφές δημόσιων επενδύσεων με στόχο την ανάπτυξη μέσω της έρευνας και της καινοτομίας, όσο και στην αντίληψη ότι οι πολιτικές κοινωνικής ένταξης θα μπορούσαν να σχεδιαστούν με τρόπο ώστε να έχουν θετικό αντίκτυπο στην οικονομική επίδοση.

Γίνονται πολλές συζητήσεις για το κατά πόσον η διαρκής έμφαση των υπευθύνων για τη χάραξη πολιτικής στην ατζέντα της Λισαβόνας σχετικά με την οικονομική μεταρρύθμιση συνέβαλε ή όχι σημαντικά στην επίτευξη απτών αποτελεσμάτων. Ωστόσο, η πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα αποδείχθηκε περίοδος σχετικής επιτυχίας για την ευρωπαϊκή οικονομία. Κεντρικό χαρακτηριστικό της ανάκαμψης υπήρξε η αξιοσημείωτα ομαλή μετάβαση στο ευρώ. Το ότι το ευρώ ήταν μια επιτυχία φάνηκε ξεκάθαρα όταν ξέσπασε η κρίση. Η ύπαρξή του απέτρεψε νομισματικές διαταραχές, καθώς και τους κύκλους ανταγωνιστικών υποτιμήσεων που θα προέκυπταν αν δεν υπήρχε το κοινό νόμισμα, οι οποίοι, με τη σειρά τους, κατά πάσα πιθανότητα θα οδηγούσαν σε περισσότερες πιέσεις όσον αφορά την ακεραιότητα της ενιαίας αγοράς.

Άλλο ένα πεδίο καταφανούς πολιτικής επιτυχίας ήταν ο τομέας της απασχόλησης. Σε ένα βαθμό εδώ ανακλάται η επιτυχία των αποσπασματικών μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας των κρατών μελών τα οποία στο σύνολό τους ενσωμάτωσαν μια αλλαγή πολιτικής από την κατανομή εργασίας, τις πρόωρες συνταξιοδοτήσεις και τους περιορισμούς στα ωράρια προς την κατεύθυνση της ενεργοποίησης της απασχόλησης, την «ευελφάλεια» (flexicurity) και τη μεγαλύτερη γενικώς ευελιξία.

Σε σύγκριση με τα αμερικανικά δεδομένα, η έρευνα, η ανάπτυξη και η καινοτομία στην Ευρώπη εξακολουθούσαν να υστερούν. Από την άλλη, η επιτυχία της Γερμανίας να καθιερωθεί εκ νέου ως η πρώτη χώρα σε εξαγωγές παγκοσμίως έδειξε καθαρά το όφελος που απορρέει από τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, πάνω απ' όλα σε επίπεδο επιχειρήσεων. Αντί η παγκοσμιοποίηση να σημάνει το τέλος της ανταγωνιστικότητας της Ευρώπης στις ραγδαία αναπτυσσόμενες παγκόσμιες αγορές, κατέδειξε το εύρος των τεράστιων νέων εμπορικών ευκαιριών που υπήρχαν για τις ευρωπαϊκές επιχειρήσεις που θα αναδιοργάνωναν τις παγκόσμιες αλυσίδες εφοδιασμού τους, θα επικέντρωναν τις ευρωπαϊκές τους δραστηριότητες στην εξασφάλιση υψηλής προστιθέμενης αξίας και θα εκμεταλλεύονταν τις νέες αγορές. Ομολογουμένως, αυτός ο δρόμος ίσως να μην είναι ανοιχτός για όλους.

Οικονομική ολοκλήρωση...

Η οικονομική ολοκλήρωση, στο μεταξύ, προχώρησε γρήγορα. Οι διασυνοριακές συγχωνεύσεις πολλαπλασιάστηκαν ενώ, πιο συγκεκριμένα, η διασυνοριακή χρηματοπιστωτική ολοκλήρωση βάθυνε ως αποτέλεσμα των πολιτικών αποφάσεων της ΕΕ που αφορούσαν το ευρώ και τη χρηματοπιστωτική απελευθέρωση. Το Σίτυ του Λονδίνου ενίσχυσε την κυριαρχία του ως το μεγαλύτερο χρηματοπιστωτικό κέντρο της Ευρώπης, ανεπηρέαστο προφανώς από την απόφαση του Ηνωμένου Βασιλείου να μην ενταχθεί στην ευρωζώνη, παρά το γεγονός ότι ωφελήθηκε τα μάλα από τον έντονο δυναμισμό της ευρωπαϊκής οικονομικής ολοκλήρωσης. Παράλληλα, η έντονα επιταχυνόμενη ανάπτυξη, σημείωσε ραγδαία πρόοδο στις νέες χώρες μέλη, ιδιαίτερα στις χώρες της Βαλτικής, τη Σλοβακία και την Πολωνία, υποδηλώνοντας ότι η διεύρυνση προς τα κεντρικά και τα ανατολικά θα οδηγούσε σε ταχεία σύγκλιση, όπως είχε συμβεί και στην περίπτωση των Τεσσάρων του Ταμείου Συνοχής (Ελλάδα, Ιρλανδία, Ισπανία, Πορτογαλία). Συνέβαλαν επίσης οι μεταφορές πόρων από τον προϋπολογισμό της ΕΕ, καθώς και η απελευθέρωση της διασυνοριακής μετακίνησης εργαζομένων.

Η διεύρυνση αύξησε σε μεγάλο βαθμό την οικονομική και κοινωνική πολυμορφία στην ΕΕ, χωρίς να υπάρξει ιδιαίτερη ανάλυση των επιπτώσεών της. Σε πολλά από τα παλαιότερα κράτη-μέλη, η συμμετοχή των μισθών στο εθνικό εισόδημα μειώθηκε ενώ, αντίθετα, η ανισότητα και η παιδική φτώχεια μεγάλωσαν. Πάντως η αύξηση της ανισότητας στην Ευρώπη δεν συγκρίνεται σε καμιά περίπτωση με εκείνη που σημειώθηκε στις ΗΠΑ. Στην Ευρώπη η αύξηση αυτή εμφανίστηκε σε συγκεκριμένα κράτη-μέλη και περιστασιακά, όχι ως μέρος μιας γενικής τάσης. Παράλληλα, στο εσωτερικό της ευρωζώνης διευρύνθηκε η διαφοροποίηση από άποψη δημοσιονομικών ελλειμμάτων και ισοζυγίων τρεχουσών συναλλαγών.

... με ελάχιστη διάθεση για μεταρρυθμίσεις

Η πολιτική ενοποίηση συνεχίστηκε με αργούς ρυθμούς. Σε ό,τι αφορά την ενίσχυση της διακυβέρνησης της ευρωζώνης η πρόοδος ήταν μέτρια. Είναι αλήθεια ότι υπήρξε ρεαλιστική αναθεώρηση των κανόνων του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης με αποτέλεσμα αυτοί να γίνουν πιο ευέλικτοι και λογικοί, αλλά η θεσμική δομή παρέμεινε αδύναμη και ασταθής: η απόσταση ανάμεσα στην οικονομική και τη νομισματική διάσταση της ΟΝΕ είναι τεράστια.

Η διαδικασία της Λισαβόνας σχεδιάστηκε εν μέρει ως εναλλακτική λύση στην κλασική ολοκλήρωση. Ωστόσο, παρά το ότι επανενεργοποιήθηκε με τυμπανοκρουσίες στο ξεκίνημα της Επιτροπής Μπαρόζο το 2004, απέτυχε να προσελκύσει το πολιτικό ενδιαφέρον ή να αποφέρει αξιοπρόσεκτα αποτελέσματα. Αναφορικά με την απελευθέρωση των αγορών, το πεδίο με το μεγαλύτερο οικονομικό δυναμικό είναι ο τομέας των υπηρεσιών. Η ευρείας βάσης προσέγγιση που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή συνάντησε ισχυρές αντιδράσεις, πράγμα που κατέδειξε τα όρια της πολιτικής βούλησης εις ό,τι αφορά την επέκταση της ενιαίας αγοράς σε τομείς πέραν των εμπορευμάτων. Επίσης, ανεπαρκείς ήσαν και οι νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με την εναρμόνιση των εσωτερικών κανόνων και προτύπων (για να μην αναφέρουμε τα ζητήματα φορολόγησης), με μερικές μόνο αξιόλογες εξαιρέσεις, δηλαδή την οδηγία REACH, και κάποια περιορισμένη πρόοδο όσον αφορά τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες. Το κυρίαρχο πνεύμα της εποχής ήταν αντι-ρυθμιστικό.

Επιπλέον έμοιαζε να απουσιάζει η φιλοδοξία για ριζοσπαστική μεταρρύθμιση του προϋπολογισμού. Πάνω από το 70% των κονδυλίων συνεχίζει να διατίθεται στην Κοινή Αγροτική Πολιτική και στα Διαρθρωτικά Ταμεία παρά την ανάδυση σημαντικότητας νέων προτεραιοτήτων πολιτικής της ΕΕ όπως η ανάγκη να διευκολυνθεί η μετάβαση προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, η ενίσχυση του ελέγχου της μετανάστευσης στα κοινά σύνορα της ΕΕ, η έρευνα και η ανώτατη παιδεία, καθώς η Ευρώπη έχει σαφώς μείνει πίσω σε σχέση με τις ΗΠΑ και μια πιο ενεργός και αποτελεσματική ευρωπαϊκή πολιτική γειτονίας και η εξωτερική πολιτική γενικότερα.

Είναι αλήθεια ότι οι αγροτικές επιδοτήσεις έχουν σε μεγάλο βαθμό αποσυνδεθεί από την παραγωγή και ότι περισσότερα κονδύλια κατευθύνονται στην οικονομική ανάπτυξη της υπαίθρου. Τα Διαρθρωτικά Ταμεία, πάλι, υποτίθεται ότι έχουν πλέον ευθυγραμμιστεί με τους στόχους πολιτικής της «Λισαβόνας». Παρ' όλα αυτά, ακόμα και σε τομείς που καλύπτονται από τον προϋπολογισμό της ΕΕ, η Επιτροπή συνεχίζει να έχει περιορισμένη δυνατότητα να κατευθύνει τις δαπάνες προς τις συμφωνηθείσες πολιτικές προτεραιότητες. Για να πούμε τα

Η πολιτική ευθύνη της Επιτροπής επικεντρώνεται περισσότερο σε γραφειοκρατικές διαδικασίες και χρηματοοικονομικές προϋποθέσεις παρά στην επίτευξη βελτιωμένων αποτελεσμάτων

πράγματα με το όνομά τους η πολιτική ευθύνη της Επιτροπής επικεντρώνεται περισσότερο σε γραφειοκρατικές διαδικασίες και χρηματοοικονομικές προϋποθέσεις παρά στην επίτευξη βελτιωμένων αποτελεσμάτων.

Εν μέρει ως αποτέλεσμα των παραπάνω, η «Κοινωνική Ευρώπη» παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό ένα σχήμα λόγου. Υπήρξε πόλωση στο διάλογο, μεταξύ αυτών - στη μία πλευρά - που ερμηνεύουν οτιδήποτε φέρει την ονομασία «κοινωνικό» ως βάρος για τις επιχειρήσεις και των άλλων που τάσσονται υπέρ μιας παραδοσιακής «κοινωνικής ατζέντας» με επίκεντρο τη ρύθμιση της αγοράς εργασίας. Ωστόσο, δημιουργήθηκε κάποιος χώρος

για μελλοντική ευρωπαϊκή πολιτική δράση με την ίδρυση του Ταμείου Προσαρμογής στην Παγκοσμιοποίηση, που όμως έχει πολύ περιορισμένους πόρους, καθώς και με την πρόοδο του διαλόγου για την «ευελφάγια».

Εν ολίγοις, έως ότου ξεσπάσει η κρίση το φθινόπωρο του 2008, οι προοπτικές για σημαντική αλλαγή πολιτικής ήταν περιορισμένες. Τούτο απηκούσε μια συναίνεση ότι η ενιαία αγορά είχε σχεδόν ολοκληρωθεί από νομοθετική άποψη, ότι το ευρώ από τα πρώτα ήδη χρόνια του είχε ενσωματωθεί ταχύτατα, χωρίς αναταράξεις που να αμφισβητούν καίρια τη διακυβέρνησή του, και ότι τα κοινωνικά και δημοσιονομικά ζητήματα ανήκαν στην κλασική αναδιανεμητική κατηγορία του «παραείναι δύσκολο», με την οποία δεν είχαν καμιά διάθεση να καταπιαστούν τα κράτη-μέλη. Με δεδομένη λοιπόν την κυριαρχία αυτής της άποψης, εθεωρείτο λίγο πολύ βέβαιο ότι η εσωτερική ανάπτυξη της ΕΕ θα προχωρούσε ομαλά ως αποτέλεσμα της δυναμικής της αγοράς, συνεπικουρούμενη από την πλήρη άσκηση των εξουσιών της Επιτροπής στην εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας, καθώς και από το ισχυρό φιλελεύθερο ένστικτο που χαρακτήριζε τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

Μεμονωμένες αντιδράσεις στην κρίση

Με αυτό το φόντο, δεν προκαλεί έκπληξη το ότι η αρχική αντίδραση της Ευρώπης στην παγκόσμια οικονομική κρίση ήταν κάπως υποτονική. Εκτιμήθηκε, τότε, πως ο αντίκτυπος θα ήταν σχετικά περιορισμένος. Η κρίση θεωρήθηκε πρόβλημα του «αγγλοσαξονικού» χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού που δημιουργήθηκε στις ΗΠΑ, αφήνοντας την αίσθηση ότι οι αλυσιδωτές αρνητικές επιδράσεις στην ηπειρωτική Ευρώπη θα ήσαν περιορισμένες. Ολοφάνερα, ορισμένα κράτη-μέλη ήσαν πιο εκτεθειμένα από άλλα. Στο ΗΒ και την Ιρλανδία, όπου οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες είχαν αναπτυχθεί (υπερβολικά) ραγδαία ως τμήμα της οικονομικής δραστηριότητας και που γνώρισαν (όπως και στην Ισπανία) μια μη διατηρήσιμη έξαρση του τραπεζικού δανεισμού, η άνοδος στις τιμές των κατοικιών και η αύξηση των καταναλωτικών δαπανών ξεπέρασαν την αύξηση του ΑΕΠ.

Αρχικά, η κοινή αντίληψη ήταν ότι η ΕΕ θα κατάφερνε να κλείσει τις μπουκαπόρτες και να τα βγάλει πέρα στην καταιγίδα. Αυτή η μακαριότητα όμως δεν κράτησε πολύ, καθώς η παράλυση του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος τάραξε συθέμελα το τραπεζικό σύστημα στην Ευρώπη όπως και στις ΗΠΑ. Η μετάδοση της κρίσης από το χρηματιστήριο στην αγορά πυροδότησε την ξαφνική κατάρρευση της καταναλωτικής εμπιστοσύνης και του διεθνούς εμπορίου, στην οποία η Γερμανία, ως η πρώτη εξαγωγική χώρα στον κόσμο, βρέθηκε ιδιαίτερα εκτεθειμένη.

Η κρίση βρήκε την Ευρωπαϊκή Ένωση απροετοίμαστη. Ελάχιστοι είχαν προβλέψει τι θα μπορούσε να πάει στραβά. Για να είμαστε δίκαιοι, κάποιος είχε εντοπίσει ένα διαφαινόμενο πρόβλημα στο γεγονός ότι η ολοκλήρωση της χρηματοπιστωτικής αγοράς στην Ευρώπη είχε προχωρήσει γρήγορα, χωρίς όμως παράλληλα να αναπτύσσεται επαρκώς σε επίπεδο ΕΕ η αποτελεσματικότητα των ρυθμιστικών κανόνων και της εποπτείας του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Ακόμα όμως και αν λειτουργούσε η διασυνοριακή εποπτεία, υπάρχει εύλογη αμφιβολία για το κατά πόσο αυτή θα είχε μετριάσει το μέγεθος της κρίσης. Το πρόβλημα της εποπτείας ίσως να οφειλόταν στην αδυναμία κατανόησης της φύσης των συστημικών κινδύνων, καθώς και στην αστοχία των συνηθισμένων κανονιστικών διαδικασιών. Όταν πια το πρόβλημα έφτασε να αφορά τη φερεγγυότητα των τραπεζών, η παντελής απουσία ευρωπαϊκής δημοσιονομικής αρχής με αρμοδιότητα χορήγησης εγγυήσεων και πόρων με προσφυγή στο φορολογούμενο πολίτη σήμαινε ότι τα κράτη-μέλη έπρεπε να αναλάβουν την ευθύνη

για τη σωτηρία και την επανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών. Στα μάτια των ευρωσκεπτικιστών, επιβεβαιωνόταν ο ουσιαστικός ρόλος του έθνους-κράτους.

Τα καλά νέα είναι ότι το ανακλαστικό του συντονισμού που είχε αναπτυχθεί μετά από τόσα χρόνια συνεργασίας επιτέλους επικράτησε, καθώς οι Ευρωπαίοι άρχισαν να συνειδητοποιούν ποιο ήταν το πραγματικό διακύβευμα. Υιοθετήθηκε ένα ευρύ πλαίσιο για τη διάσωση των εθνικών χρηματοπιστωτικών συστημάτων, που ακολουθήθηκε από ένα σχέδιο δημοσιονομικών ενισχύσεων, η εφαρμογή του οποίου υπήρξε και ατελής και ετεροβαρής. Τα κακά νέα είναι ότι ο μηχανισμός συντονισμού της ΕΕ δεν μπορεί να ανταπεξέλθει, την ώρα που τα όρια της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης αποδεικνύονται στενά.

Τα καλά νέα είναι ότι το ανακλαστικό του συντονισμού που είχε αναπτυχθεί μετά από τόσα χρόνια συνεργασίας επιτέλους επικράτησε... τα κακά νέα είναι ότι ο μηχανισμός συντονισμού της ΕΕ δεν μπορεί να ανταπεξέλθει

Είναι αδύνατο να υπάρξει ουσιαστική ανάκαμψη της οικονομίας χωρίς μια συνεκτική, σε επίπεδο ΕΕ, προσέγγιση σε ό,τι αφορά την κεφαλαιακή αναδιάρθρωση, ρύθμιση και εποπτεία του τραπεζικού τομέα. Από πολλές απόψεις, αυτό που χρειάζεται η Ευρώπη είναι ένας «οργανισμός Treuhand», που κατάφερε θαυμάσια να ιδιωτικοποιήσει πολλές ανατολικογερμανικές επιχειρήσεις κατά τη διαδικασία επανένωσης της χώρας. Σε επίπεδο ΕΕ, ένας τέτοιος οργανισμός θα αναλάμβανε τη συνολική ευθύνη να καθοδηγήσει τον ευρωπαϊκό τραπεζικό τομέα κατά τη δύσκολη φάση της αναδιάρθρωσης.

Ως επί το πολύ οι αντιδράσεις στην κρίση εκδηλώθηκαν σε εθνικό κυρίως επίπεδο, ενώ οι επιπτώσεις τους στο πλαίσιο πολιτικής της ΕΕ αντιμετωπίστηκαν ως δευτερεύουσας σημασίας. Οι κυβερνήσεις προσπάθησαν σωστά και θεμιτά να προστατέψουν τους πολίτες τους από τις συνέπειες της κρίσης: τον πρωτόγνωρο κίνδυνο απώλειας αποταμιεύσεων λόγω της πιθανής κατάρρευσης των τραπεζών, περισσότερες κατασχέσεις κατοικιών λόγω αδυναμίας αποπληρωμής στεγαστικών ενυπόθηκων δανείων και χρεοκοπίες επιχειρήσεων. Ελήφθησαν έκτακτα μέτρα για να μετριασθεί ο αντίκτυπος της κρίσης σε ιδιαίτερα ευάλωτους τομείς, για παράδειγμα στην αυτοκινητοβιομηχανία όπου οι παραγγελίες μειώνονταν καθώς αναβαλλόταν η αγορά νέων αυτοκινήτων. Είναι γνωστό ότι τα κράτη-μέλη αφήθηκαν να αντιμετωπίσουν μόνα τους τη ζημιά που προκάλεσε στα ευρωπαϊκά συμφέροντα η General Motors αντί να υπάρξει ένα συνεκτικό ευρωπαϊκό σχέδιο, ενώ παράλληλα υπήρχαν οι κατηγορίες ότι η Γερμανία είχε σχεδιάσει μια συμφωνία προκειμένου να προασπίσει τις εγχώριες θέσεις εργασίας της εις βάρος των θέσεων εργασίας της General Motors σε άλλα κράτη-μέλη.

Αναπόφευκτα, τα μέτρα έκτακτης ανάγκης που ελήφθησαν σε εθνικό επίπεδο θα δημιουργήσουν στην ενιαία αγορά στρεβλώσεις, το μέγεθος των οποίων θα αποκαλυφθεί μόνον όταν η κρίση ολοκληρώσει την τροχιά της. Αυτό όμως που ήδη γνωρίζουμε είναι ότι στους τομείς των τραπεζών και της αυτοκινητοβιομηχανίας η παροχή νέων κρατικών ενισχύσεων υπήρξε εκτεταμένη. Δεν είναι σίγουρο ότι οι στρεβλώσεις αυτές θα αναιρεθούν εύκολα στο εγγύς μέλλον, εκτός κι αν έχουμε μια κραταιά Επιτροπή, με ισχυρό Πρόεδρο, πρόθυμη να θέσει υπό έλεγχο τις απείθαρχες επιχειρήσεις και χώρες μέλη, με την πολιτική υποστήριξη του Συμβουλίου.

Υπάρχει και μια άλλη, πολύ σημαντική, διάσταση της οικονομικής κρίσης. Ορισμένα από τα νέα μέλη έχουν πληγεί πολύ άσχημα. Η μείωση του ΑΕΠ της Λετονίας ενδέχεται να φτάσει το 20% για το 2009, με κίνδυνο να ακυρωθεί η αξιοθαύμαστη πρόοδος που είχε σημειώσει η χώρα κατά τη μετάβασή της στη δημοκρατία και την οικονομία της αγοράς. Το ΔΝΤ έσπευσε να συνδράμει τη Λετονία, καθώς και μέχρι στιγμής την Ουγγαρία και τη Ρουμανία. Αυτό λέει πολλά για την ωριμότητα της ΕΕ ως οικονομικής και πολιτικής οντότητας. Πράγματι, τα ευρωπαϊκά όργανα με βασικότερο την ΕΚΤ, έχουν παίξει και εκείνα σημαντικό ρόλο στην υποβοήθηση των κρατών-μελών που βρίσκονται σε οικονομική δυσχέρεια. Μεγαλύτερη δια-ευρωπαϊκή αλληλεγγύη μπορεί σύντομα να γίνει αναγκαία, μαζί με αποτελεσματικότερους μηχανισμούς 'αιρεσιμότητας'.

Μια αλλαγή κρατούντος προτύπου;

Η κρίση έχει θέσει εν αμφιβόλω την κρατούσα συναίνεση ότι τα εσωτερικά οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα της ΕΕ θα μπορούσαν να τεθούν σε δεύτερη μοίρα σε σχέση με τον πολύ μεγαλύτερο διάλογο για τον παγκόσμιο ρόλο της Ευρώπης. Οι ευρύτερες επιπτώσεις της κρίσης στην ευρωπαϊκή οικονομία είναι ακόμα αβέβαιες. Ακόμη και μετά το φθινόπωρο του 2009, οπότε εμφανίσθηκαν κάποια ενθαρρυντικά σημάδια ανάκαμψης, πολλοί ειδικοί

αμφισβητούν κατά πόσο μπορεί να αποκατασταθεί η «κανονικότητα» και ακόμα κι αν αυτό συνέβαινε, κατά πόσο θα μπορούσε η ευρωπαϊκή πολιτική να επιστρέψει στην «ομαλότητα», όπως ήταν δηλαδή έως τα μέσα του 2008. Θα μπορούσε μήπως να επέλθει μια αλλαγή του κρατούντος προτύπου με βαθύτατες και μακροχρόνιες επιπτώσεις; Και ποιες θα είναι οι συνέπειες για την ΕΕ;

Υπό μία έννοια, αυτή η ερώτηση απαντάται ήδη από μόνη της - τουλάχιστον εν μέρει. Οι ευρωπαίοι ηγέτες έχουν ήδη δεσμευθεί σε ένα πρόγραμμα ενισχυμένων κανόνων και εποπτείας του χρηματοπιστωτικού συστήματος για να στηρίξουν έναν «πιο υπεύθυνο καπιταλισμό» που θα μπορούσε να έχει βαθιές επιπτώσεις, ιδίως για το ΗΒ, το οποίο ιστορικά παρουσιάζει αλλεργικές αντιδράσεις στην εμπλοκή των χρηματοπιστωτικών αγορών του στην ευρωπαϊκή γραφειοκρατία. Μόλις παρέλθει το χειρότερο μέρος της κρίσης, και οι προτάσεις που περιέχονται στην έκθεση de Larosière πάρουν τη μορφή δεσμευτικής νομοθεσίας, η επαναρρύθμιση των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών θα βρεθεί στο επίκεντρο της αναδιάρθρωσης της ενιαίας αγοράς.

Από κει και πέρα, πολλά θα εξαρτηθούν από το σθένος της Επιτροπής να αντιμετωπίσει τις στρεβλώσεις που προκάλεσε η κρίση στην αγορά. Πρόκειται κατά πάσα πιθανότητα για ένα μακρό και επίπονο έργο που θα διαρκέσει τουλάχιστον μία δεκαετία. Στη διαδικασία αναδόμησης της ενιαίας αγοράς οι οπαδοί του φιλελευθερισμού θα πρέπει να κάνουν κάποιες παραχωρήσεις στους παρεμβατιστές σε ό,τι αφορά τον εκσυγχρονισμό, για παράδειγμα, του τομέα των αυτοκινητοβιομηχανιών, παράλληλα με την υιοθέτηση ευρύτερων πολιτικών για την προώθηση της μετάβασης σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα. Αυτό θα μπορούσε να είναι για τις αρχές του 21ου αιώνα το αντίστοιχο των διαρθρωτικών πολιτικών για την αναμόρφωση των τομέων άνθρακα και χάλυβα παλαιότερα. Πάντως, παρά τις αδιαμφισβήτητες δυσκολίες και τους συμβιβασμούς που έχουμε μπροστά μας, το βασικό συμπέρασμα είναι ότι η ενιαία αγορά έχει επιβιώσει.

Ο δημοσιονομικός συντονισμός και ο ρόλος της Ευρωζώνης (Eurogroup)

Η επικύρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας είναι πιθανό να καταλήξει σε περαιτέρω νομιμοποίηση και ενίσχυση του ρόλου της ευρωζώνης. Η διαχείριση του ευρώ χρειάζεται ισχυρότερους και αποτελεσματικότερους θεσμούς. Ωστόσο μια αναβαθμισμένη Ευρωζώνη δεν σημαίνει ότι θα καταργήσει το ρόλο του ECOFIN. Είναι προς το συμφέρον της ευρωζώνης να συμφωνηθεί ως αναγκαία η ενίσχυση των χρηματοπιστωτικών ρυθμίσεων σε ολόκληρη την ΕΕ, συμπεριλαμβανομένου και του ΗΒ. Το γεγονός ότι το Σίτυ του Λονδίνου είναι το «de facto» κέντρο χρηματοοικονομικών δραστηριοτήτων της ευρωζώνης, παροτι βρίσκεται έξω από αυτήν, δίνει στο ΗΒ σημαντική επιρροή στο σχεδιασμό της λεπτομερούς μορφής που θα πάρει αυτό το νέο ρυθμιστικό καθεστώς, αρκεί το ΗΒ να συμφωνήσει να μπει στο ευρωπαϊκό παιχνίδι. Η πίεση που ασκείται για να καταπολεμηθούν στα σοβαρά οι φορολογικοί παράδεισοι και οι καταχρήσεις από την πλευρά των πλουσίων ίσως οδηγήσει σε μεγαλύτερο σιωπηρό φορολογικό συντονισμό, συμπεριλαμβανομένης της υιοθέτησης ελάχιστων συντελεστών. Η

Η εποχή και η ρητορεία του φορολογικού ανταγωνισμού είναι πιθανό ότι φτάνουν στο τέλος τους

εποχή και η ρητορεία του φορολογικού ανταγωνισμού είναι πιθανό ότι φτάνουν στο τέλος τους. Αναπόφευκτα όμως θα υπάρξουν διαμάχες και εντάσεις μεταξύ των διαφορετικών απόψεων για το πώς πρέπει να γίνουν όλα αυτά, συνυφασμένες, όπως είναι φυσικό, με τα πάγια εθνικά συμφέροντα.

Προς το παρόν πάντως δεν υπάρχουν δείγματα ότι η κρίση θα έχει ως αποτέλεσμα μια κεντρική δημοσιονομική αρχή στην ευρωζώνη. Η ΕΕ χρειάζεται να εξασφαλίσει μια νέα συναίνεση σχετικά με το ποιες πρέπει να είναι οι σωστές αρχές για τα δημόσια οικονομικά στο μέλλον. Λέγοντας ότι δεν υπάρχει ανάγκη για θεμελιώδεις αλλαγές στο Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης είναι σαν να υποστηρίζουμε ότι η ΕΕ δεν θα πρέπει να τοποθετηθεί επί του θέματος. Οι εποικοδομητικοί στόχοι για κάθε κράτος μέλος θα μπορούσαν να σχεδιαστούν στη βάση ενός μακροπρόθεσμα βιώσιμου χρέους ως προς το ΑΕΠ με πολύ μεγαλύτερη διαφάνεια ως προς το κατά πόσον οι παρούσες δημοσιονομικές πολιτικές είναι συνεπείς προς την επίτευξη αυτού του μακροπρόθεσμου στόχου. Το βασικό αίτημα είναι να συμφωνηθούν κανόνες βάσει των οποίων ένα επαρκές τμήμα από τα οφέλη που προσφέρει η ανάπτυξη θα αφιερώνεται σταθερά στη μείωση του δημόσιου χρέους, χωρίς, όμως, να επιχειρείται μια ταχεία δημοσιονομική εξυγίανση με ρυθμούς που θα κατέστρελλαν την ίδια την ανάπτυξη.

Κατευθυντήρια αρχή προκειμένου να κριθεί η πρόοδος ενός κράτους-μέλους στο ζήτημα της συμμόρφωσης προς ένα αναθεωρημένο σύνολο δημοσιονομικών κανόνων θα πρέπει να αποτελέσει το θέμα της ποιότητας αλλά και του ποσοστού των δημόσιων δαπανών. Αυτό εγείρει το ερώτημα του κατά πόσον θα μπορούσαμε να φτάσουμε σε έναν λειτουργικό ορισμό σχετικά με το τι αποτελεί «κοινωνική επένδυση», βάσει του οποίου θα μπορούσαν να συγκριθούν και να κριθούν οι πολιτικές των κρατών μελών. Η ΕΕ έχει προχωρήσει πολύ στην ανάπτυξη στατιστικά αξιόπιστων μηχανισμών μέτρησης της κοινωνικής ένταξης που επιτρέπουν την ουσιαστική σύγκριση μεταξύ των χωρών μελών. Μια αντίστοιχη ενέργεια πρέπει να γίνει τώρα, ώστε να μετρηθεί η επίδοση των χωρών μελών με βάση δείκτες κοινωνικής επένδυσης.

Μακροοικονομική διαχείριση

Όσον αφορά τον συντονισμό των μακροοικονομικών πολιτικών, η θέση της Γερμανίας έχει κρίσιμη σημασία. Με το ισχυρό ισοζύγιο πληρωμών της και την κυρίαρχη θέση της ως ατμομηχανή της ευρωπαϊκής οικονομίας, η Γερμανία πρέπει να πεισθεί ότι μια συνετή, εκ μέρους της, απόφαση επεκτατικής πολιτικής χωρίς ιδιαίτερους πληθωριστικούς κινδύνους δεν θα οδηγήσει σε σπατάλη αλλού ούτε θα αυξήσει τις πιθανότητες ο Γερμανός φορολογούμενος να ξελασπώσει τα λάθη άλλων.

Το να επιπλήξουμε τους Γερμανούς γιατί δεν έκαναν τα επεκτατικά βήματα που θα μπορούσαν να αντέξουν είναι απίθανο να αποδώσει ιδιαίτερους καρπούς. Ωστόσο, θα ήταν δυνατή μια συνολική συμφωνία σε επίπεδο ΕΕ, μέσω της οποίας τα άλλα κράτη-μέλη θα πραγματοποιήσουν τελικά τις μεταρρυθμίσεις που προσδοκά η Γερμανία. Αυτή η δέσμη σίγουρα θα περιλάμβανε αυστηρότερους κοινούς κανόνες λειτουργίας και εποπτείας του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Θα μπορούσε επίσης να περιλαμβάνει μεγαλύτερο φορολογικό συντονισμό, συμπεριλαμβανομένης της υιοθέτησης ελάχιστων φορολογικών συντελεστών. Για να μειώσουν τα δημοσιονομικά ελλείμματα και το δημόσιο χρέος, τα κράτη-μέλη χρειάζεται να προστατεύσουν και να αποκαταστήσουν τη φορολογική τους βάση. Σε μια κατάσταση όπου τα δημόσια οικονομικά χαρακτηρίζονται γενικά από αδυναμία, δεν είναι λογικό να επιτρέπουμε στις επιχειρήσεις να παίζουν την μία χώρα εναντίον της άλλης ή να επιτρέπουμε τον ανοικτό φορολογικό ανταγωνισμό. Ίσως επίσης να είναι απαραίτητο να εφαρμόσουμε σε κοινοτικό επίπεδο φόρο διοξειδίου του άνθρακα.

Μια άλλη πιθανή μεταρρύθμιση είναι να εξαρτήσουμε τις πληρωμές από τον Προϋπολογισμό της ΕΕ από δείκτες προόδου που θα πρέπει να συμφωνηθούν με κάθε κράτος-μέλος χωριστά. Αυτοί οι δείκτες θα μπορούσαν να συμπεριλαμβάνουν την ποιότητα διακυβέρνησης, όπως επίσης και την πρόοδο προς την επίτευξη μεταρρυθμίσεων τύπου Λισαβόνας. Η Γερμανία, με τη μεγαλύτερη συνεισφορά στον προϋπολογισμό της ΕΕ, θα ωφεληθεί από μια τέτοια προσέγγιση.

Μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας και κοινωνική ένταξη

Μια μεγάλη πολιτική αβεβαιότητα είναι το κατά πόσον η ύφεση θα είναι μακρόχρονη και εάν τμήματα της Ευρώπης καταποντισθούν σε μια σοβαρή κοινωνική κρίση. Μεγάλο μέρος της εντυπωσιακής ανάπτυξης της απασχόλησης στην Ευρώπη αφορούσε το δευτερογενή τομέα των επισφαλών θέσεων εργασίας, που χαρακτηρίζονται από ανεπάρκεια σε ό,τι αφορά την προστασία και τα εργασιακά δικαιώματα. Η προνομιούχος θέση του «εσωτερικού πυρήνα» της αγοράς εργασίας είναι πιθανό να μοιάζει ακόμα πιο αδικαιολόγητη. Αυτό θα έπρεπε να εντείνει τη συζήτηση υπέρ μιας πιο ισορροπημένης «ευελφάλειας», δίνοντας περισσότερο βάρος στη διάσταση της ασφάλειας χωρίς να γυρίσουμε στην ψυχολογία του «καταμερισμού εργασίας».

Μια κοινωνική κρίση - σε συνδυασμό με τη λαϊκιστική αντίθεση στην εργατική μετανάστευση - μπορεί επίσης να οδηγήσει σε μια νέα αντίληψη για την ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική. Η Ευρώπη βρίσκεται αντιμέτωπη με πολλαπλές κοινωνικές προκλήσεις: την πάντοτε παρούσα απειλή του προστατευτισμού και το φόβο της παγκοσμιοποίησης, την αυξανόμενη ανεργία, ιδιαίτερα ανάμεσα στους νέους και τους πτυχιούχους, την πώληση των αγορών εργασίας ανάμεσα στις «εξαίσιες και απαίσιες» δουλειές, και τους πολίτες στα νέα κράτη-μέλη που αγωνίζονται να εξυπηρετήσουν το χρέος τους καθώς υφίστανται πιέσεις να υποτιμήσουν τα νοσούντα εθνικά νομίσματά τους.

Είναι σαφές ότι τα κράτη-μέλη ως σύνολο πρέπει να επενδύσουν περισσότερο στο κοινωνικό τους μέλλον. Η προτεραιότητα πρέπει να δοθεί σε πολιτικές που στοχεύουν στη βελτίωση των ευκαιριών που έχουν στη ζωή

τους τα παιδιά και οι νέοι, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα αναδυόμενα προβλήματα ανισότητας των γενεών. Πρέπει να δημιουργηθούν νέες «κοινωνικές γέφυρες», ώστε να υπάρξει πρόσβαση σε καινούριες ευκαιρίες στα διάφορα στάδια της ζωής. Πρέπει να περιοριστούν οι πιθανοί κίνδυνοι της πώλωσης ανάμεσα σε «νικητές» και «ηττημένους» της οικονομικής αλλαγής και της παγκοσμιοποίησης: χρειάζεται να εστιάσουμε την προσοχή μας στις καλύτερες μετακινήσεις στην αγορά εργασίας, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τους εργαζόμενους με χαμηλή εξειδίκευση. Τα αναδυόμενα κοινωνικά προβλήματα, όπως ο κοινωνικός αποκλεισμός των μειονεκτούντων ατόμων και η παιδική φτώχεια, μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο μέσω βιώσιμων και αποτελεσματικών κοινωνικών επενδύσεων. Η κύρια ευθύνη για τις αναγκαίες αλλαγές στην κοινωνική πολιτική βαρύνει τα κράτη-μέλη. Αυτό όμως δεν αποκλείει τη δημιουργία ενός πλαισίου σκοπών, στόχων, κινήτρων και αμοιβαίας μάθησης από τις εμπειρίες των άλλων σε επίπεδο ΕΕ.

Μια ευκαιρία ενδυνάμωσης της κοινωνικής πολιτικής προσφέρει η προσεχής αναθεώρηση του προϋπολογισμού της ΕΕ. Μία πιθανότητα είναι, αν παραταθεί η κρίση, να μεγαλώσει η απαίτηση για ένα σχέδιο ανάκαμψης που θα αφορά ολόκληρη την Ευρώπη και θα βασίζεται μεταξύ άλλων στην επένδυση για τη μετάβαση στις χαμηλές εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, στην έρευνα και την ειδίκευση. Αυτό το σχέδιο ανάκαμψης θα μπορούσε να

Μια σημαντική διάσταση του προϋπολογισμού της ΕΕ θα συνεχίσει να αφορά τις πολιτικές αναδιανομής και συνοχής

χρηματοδοτηθεί μέσω της έκδοσης ευρωομολόγων. Μια σημαντική διάσταση του προϋπολογισμού της ΕΕ θα συνεχίσει να αφορά τις πολιτικές αναδιανομής και συνοχής που σήμερα αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της ευρωπαϊκής εσωτερικής συμφωνίας. Θα χρειαστεί να ληφθούν δύσκολες αποφάσεις σχετικά με το πόσα χρήματα πρέπει να δαπανηθούν και με ποια κριτήρια.

Ιδανικά, η συζήτηση για το συνολικό καθαρό υπόλοιπο μεταξύ των χωρών μελών πρέπει να διαχωριστεί από εκείνη των επιμέρους πολιτικών. Χρειαζόμαστε καλύτερη και πιο αποτελεσματική αξιοποίηση του κάθε ευρώ που δαπανούμε. Και εννοείται ότι θα πρέπει να επιταχυνθεί η διαδικασία μεταρρύθμισης της κοινής αγροτικής πολιτικής.

Από την άλλη, η μεταρρύθμιση του προϋπολογισμού της ΕΕ πρέπει να δώσει ιδιαίτερη έμφαση στη διεύρυνση των κοινών πολιτικών, χώρο στον οποίο η ΕΕ μπορεί πραγματικά να αλλάξει την κατάσταση ξεπερνώντας το πλαίσιο δυνατοτήτων στο οποίο κινούνται τα μέσα εθνικής πολιτικής και τους περιορισμούς που αντιμετωπίζουν οι επί μέρους χώρες να πετύχουν μόνες τους, δηλαδή την έρευνα και την καινοτομία, την κινητικότητα στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, τις διακρατικές ενεργειακές υποδομές που είναι απαραίτητες για την ενεργειακή ασφάλεια και τη μετάβαση στις χαμηλές εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, παράλληλα με τις εμβληματικές πολιτικές πρωτοβουλίες στον κοινωνικό τομέα. Τα κονδύλια του προϋπολογισμού της ΕΕ θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ώστε να υπάρξει κάποιο ελάχιστο εισόδημα ή μία εγγύηση κατά της παιδικής φτώχειας σε όλη την Ένωση. Αυτό θα μπορούσε να συμφωνηθεί ως «αντισταθμιστική παροχή» προς τα νέα κράτη-μέλη για την αυστηροποίηση της Οδηγίας για την Απόσπαση των Εργαζομένων.

Προς μια νέα πολιτική οικονομία της ΕΕ

Σε ένα επίπεδο, η συζήτηση για το μέλλον της Ευρώπης θα πάρει τη μορφή επιστροφής σε έναν οικείο διάλογο ανάμεσα σε φιλο-ευρωπαϊκές ή αντι-ευρωπαϊκές θέσεις. Στη μια πλευρά τάσσονται εκείνοι που αισθάνονται ότι η ΕΕ προσφέρει κατά κάποιον τρόπο μια ασπίδα ενάντια στις αποδιοργανωτικές δυνάμεις του παγκόσμιου καπιταλισμού, πιθανότατα πολύ πιο μεγάλη και αποτελεσματική σε σύγκριση με εκείνη που μπορεί να προσφέρει σήμερα ο υποβαθμισμένος ρόλος του παραδοσιακού κράτους: αυτή είναι η λογική που έπεισε τους Ιρλανδούς να ψηφίσουν τη δεύτερη φορά υπέρ της Συνθήκης της Λισαβόνας και την Ισλανδία να υποβάλει αίτηση για να καταστεί μέλος της ΕΕ.

Ενάντια σε αυτή τη θέση συντάσσονται οι λαϊκιστές τόσο της Δεξιάς όσο και της Αριστεράς, οι οποίοι θεωρούν ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αποτελεί μέρος του προβλήματος και όχι τη λύση. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι αυτοί θα δουν ως συνέπεια της κρίσης την ενίσχυση των παραδοσιακών κρατών, είτε αυτό αφορά την προστασία των θέσεων εργασίας στη χώρα τους, τον έλεγχο του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού, ή τη στήριξη των προβληματικών εθνικών επιχειρήσεων. Επιπλέον, υπάρχει το ενδεχόμενο κάποια από τα νεότερα κράτη-μέλη να αισθανθούν «εγκαταλειμμένα» από την ΕΕ αν αφεθούν μόνα τους και δεν τους δοθεί η δυνατότητα να μπου

σύνομα στο ευρώ. Αυτό θα μπορούσε να ενισχύσει τα αντικοινωνικά αισθήματα σε ορισμένα από τα κράτη-μέλη, εκτός αν η ΕΕ δράσει με μεγαλύτερη τόλμη και όραμα.

Συμβιβασμός διαφορετικών οικονομικών προσεγγίσεων

Μεταξύ αυτών που βλέπουν την Ευρώπη ως ουσιαστικό μέρος της λύσης, τα μαθήματα που προσφέρει η κρίση πιθανόν να ερμηνεύονται πολύ διαφορετικά. Για λόγους ευκολότερης κατανόησης, μπορούμε να τους κατατάξουμε σε τέσσερα διακριτά στρατόπεδα.

Καταρχάς, οι «υπέρμαχοι της ολοκλήρωσης - παρεμβατιστές» (integrationist interventionists) θα δουν την κρίση ως μια ευκαιρία και θα βρουν στήριξη στη διαίσθησή τους κάνοντας χρήση του (δημοφιλούς στην Αριστερά) επιχειρήματος ότι η κρίση επαναφέρει το θέμα για μια ευρεία δημόσια παρέμβαση στην οικονομία, δηλαδή την ανάγκη για όχι απλώς αυστηρότερους κανόνες λειτουργίας και εποπτείας του χρηματοπιστωτικού συστήματος αλλά και για έναν ευρω-κεϋνσιανισμό και πιο παρεμβατικές πολιτικές στήριξης της βιομηχανίας.

Αντίθετα, οι «οπαδοί του οικονομικού φιλελευθερισμού» που θεωρούν ότι η ενιαία αγορά αποτελεί πρωτεύον επίτευγμα της ΕΕ, θα είναι «υπέρμαχοι της ολοκλήρωσης μόνο με όρους λειτουργίας της αγοράς» (market-conditional integrationists). Θα θέλουν να εξετάσουν κατά πόσον και με ποιο τρόπο πρέπει να ενισχυθούν οι θεσμοί της ΕΕ ως μέσο φιλελευθεροποίησης, τόσο στο εσωτερικό όσο και ευρύτερα, προκειμένου να προασπίσουν καλύτερα, ή μάλλον να επιβάλλουν εκ νέου, τις κατά την κρίση τους ουσιαστικές δεσμεύσεις για τις «τέσσερις ελευθερίες» της Συνθήκης της Ρώμης και τον κεντρικό ρόλο που παίζει η υιοθέτηση της ενιαίας αγοράς στο έργο της ΕΕ.

Θα υπάρξουν επίσης και ορισμένοι «υπέρμαχοι της ανακατανομής μέσω της αγοράς» (market redistributionists) οι οποίοι θα τοποθετούσαν τους εαυτούς τους στο στρατόπεδο των φιλελευθέρων της αγοράς, αλλά που θα ήσαν πιο έτοιμοι να ενστερνιστούν κοινωνικά μέτρα που στοχεύουν στην ενίσχυση της πολιτικής στήριξης υπέρ των ανοικτών αγορών, στο βαθμό που αυτά τα μέτρα δεν θα έθιγαν σημαντικά τον ανταγωνισμό, την αποτελεσματικότητα και το δυναμισμό. Εξέχουσες προσωπικότητες στην Ευρώπη έχουν ζητήσει να επιτευχθεί μια νέα ισορροπία ανάμεσα στο φιλελευθερισμό της αγοράς και την ανακατανομή.

Τέλος, θα υπάρξουν και οι «εντολείς της καλύτερης αγοράς» (better market orderers) οι οποίοι, σύμφωνα με την κλασική γερμανική παράδοση της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς, δίνουν μεγάλη έμφαση στη λεπτομερέστερη δυνατή κοινωνική κανονιστική ρύθμιση της λειτουργίας των χρηματοπιστωτικών αγορών και του τρόπου με τον οποίο οι επιχειρήσεις διαχειρίζονται τις υποθέσεις τους και ασκούν τα ευρύτερα κοινωνικά τους καθήκοντα. Αυτή η άποψη δίνει προτεραιότητα στη διαμόρφωση σωστών πλαισίων και αποδοκιάζει τον καθημερινό δημόσιο παρεμβατισμό καθώς αφορά ουσιαστικά τη διαμόρφωση των συμπεριφορών στην αγορά και όχι την αλλαγή των εκβάσεων της αγοράς.

Πώς θα επηρεάσουν αυτές οι διαφορετικές απόψεις την πολιτική στο μέλλον; Η βασική μέριμνα που θα συνασπίσει όλες τις πτυχές της φιλο-ευρωπαϊκής σκέψης είναι η επιβίωση του ευρώ. Για τους «εντολείς της καλύτερης αγοράς» το ευρώ είναι το συνδετικό στοιχείο της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς που θέλουν να δημιουργήσουν. Για τους «υπέρμαχους του οικονομικού φιλελευθερισμού» και γι' αυτούς που είναι «υπέρμαχοι της ανακατανομής μέσω της αγοράς» είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της φιλελευθεροποίησης, χωρίς τον οποίο ο κίνδυνος κατακερματισμού στην ενιαία αγορά θα μεγάλωνε καθώς τα κράτη-μέλη θα επιδίωκαν να προστατεύσουν τις οικονομίες τους από τις συνέπειες της αστάθειας της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Για τους «υπέρμαχους της ολοκλήρωσης - παρεμβατιστές», η ύπαρξη του ευρώ συντηρεί την ελπίδα για ισχυρότερη ευρωπαϊκή οικονομική διακυβέρνηση.

Η βασική μέριμνα που θα συνασπίσει όλες τις πτυχές της φιλο-ευρωπαϊκής σκέψης είναι η επιβίωση του ευρώ

Αυτό δεν σημαίνει ότι μελλοντικά το ευρώ δεν θα αντιμετωπίσει κρίσεις ή έντονες πολιτικές διαμάχες. Κανείς δεν μπορεί να ξέρει κατά πόσον η ευρωζώνη δεν θα αντιμετωπίσει κάποια μέρα μια κρίση αξιοπιστίας σε περίπτωση που οι αγορές αρνηθούν να χρηματοδοτήσουν τις δανειακές ανάγκες κάποιου υπερχρεωμένου κράτους μέλους. Η Γερμανία (με τη στήριξη άλλων πλουσιότερων κρατών μελών) ίσως να είναι διατεθειμένη, ως ύστατη λύση, να ενισχύσει άλλες χώρες - ωστόσο αυτή η έκτακτη στήριξη δεν θα είναι δωρεάν. Για παράδειγμα, η Ιρλανδία θα

μπορούσε να δεχτεί πίεση να καταργήσει σταδιακά τους φορολογικούς κανόνες που θεωρείται ότι της δίνουν ένα αθέμιτα ευνοϊκό πλεονέκτημα στην προσέλκυση επενδύσεων από τις ΗΠΑ. Οι χώρες της κεντρικής και της ανατολικής Ευρώπης θα μπορούσαν να αναγκαστούν να ακολουθήσουν μια πειθαρχημένη πορεία προς τη συμμετοχή στην ευρωζώνη και να περιορίσουν το «κοινωνικό ντάμπινγκ». Ωστόσο η Γερμανία και οι λοιπές χώρες θα είχαν τη σωφροσύνη να αναγνωρίσουν ότι όλα αυτά πρέπει να γίνουν μέσα σε ένα πλαίσιο πολιτικά αποδεκτό από τα ενδιαφερόμενα κράτη-μέλη.

Μια σημαντική αβεβαιότητα αφορά τη γρήγορη διεύρυνση της ζώνης του ευρώ προς εκείνα τα κράτη-μέλη που τη βλέπουν σαν ένα καταφύγιο σταθερότητας. Οι «υπέρμαχοι του οικονομικού φιλελευθερισμού» θα έχουν την τάση να υποστηρίζουν ότι η «πολιτική» δεν πρέπει να καθορίζει την «οικονομία», αν και το ζήτημα του ποια θεωρούνται συνετά κριτήρια ένταξης είναι σήμερα ορθάνοιχτο λόγω της κρίσης. Οι «εντολείς της αγοράς» ίσως υιοθετήσουν μια πιο μακροπρόθεσμη άποψη σε ό,τι αφορά τα ουσιαστικά συμφέροντα της Ευρώπης.

Αποφεύγοντας τις προστατευτικές πολιτικές «εις βάρος του γείτονα»

Η κρίση ενίσχυσε τη σημασία που έχει ο ρόλος της διακυβέρνησης τόσο σε επίπεδο του κράτους-έθνους όσο και της ΕΕ. Το κράτος-έθνος κερδίζει σε σημασία λόγω του ότι καθίσταται ακόμα πιο επείγουσα η ανάγκη τόσο της μεταρρύθμισης των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης όσο και της γρηγορότερης μετάβασης σε χαμηλές εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα. Χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία πρέπει να δημιουργήσουν ένα νέο αναπτυξιακό μοντέλο ως εναλλακτική λύση στην πρότερη εξάρτησή τους από τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες. Με δεδομένη την κατανομή των αρμοδιοτήτων μέσα στην Ένωση, μόνο τα ίδια τα κράτη-μέλη μπορούν να ανταποκριθούν ικανοποιητικά σε τέτοια καθήκοντα.

Ωστόσο την ίδια στιγμή η ανάγκη για μεγαλύτερο κρατικό ακτιβισμό απαιτεί ένα ισχυρότερο πλαίσιο στο επίπεδο της ΕΕ, έτσι ώστε αφενός αυτή τους η προσπάθειά να φέρει αποτελέσματα και αφ' ετέρου για να μην καταλήξει σε πολιτικές «εις βάρος του γείτονα». Σε εθνικό επίπεδο οι προσπάθειες καταπολέμησης της ανεργίας θα είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικές μέσα σε ένα πλαίσιο συντονισμού της πολιτικής από την ΕΕ, δεδομένης της κλίμακας των οικονομικών επιπτώσεων που δημιουργούν η οικονομική ολοκλήρωση και η ενιαία αγορά. Παρομοίως, ένα αποτελεσματικό κοινοτικό πλαίσιο τιμολόγησης του άνθρακα είναι απαραίτητο προκειμένου να πραγματοποιηθούν μεγάλης κλίμακας επενδύσεις στις χαμηλές εκπομπές άνθρακα. Και όταν πρόκειται για ενέργειες που στοχεύουν στην προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης, τα κράτη-μέλη και οι περιφέρειες πρέπει να ενεργούν μέσα σε ένα σαφές πλαίσιο κοινοτικών κανόνων που ρυθμίζουν τις κρατικές ενισχύσεις και την παροχή κινήτρων.

Αντίστοιχα, η συζήτηση για τα μόνους των τραπεζιτών μαρτυρά μια ευρύτερη ανησυχία την οποία επέτεινε η κρίση: ότι δηλαδή οι οικονομίες μας πρέπει να διέπονται από «δίκαιους κανόνες». Τούτο σημαίνει ότι τα επόμενα χρόνια θα υπάρχει συνεχής μεροληπτική έμφαση στα θέματα εταιρικής διακυβέρνησης και ευθύνης. Είναι χαρακτηριστικό πόσο έχει μετατοπιστεί το κλίμα στο Ηνωμένο Βασίλειο ενάντια στη νοοτροπία «της ανάλαφρης ρύθμισης» («light touch») του αγγλοσαξονικού καπιταλισμού. Για πρώτη φορά γίνεται αποδεκτή σε ολόκληρο το πολιτικό φάσμα η ανάγκη να μπει τάξη στην αγορά και αυτό διανοίγει νέες δυνατότητες συναίνεσης σε επίπεδο ΕΕ.

Για πρώτη φορά γίνεται αποδεκτή σε ολόκληρο το πολιτικό φάσμα η ανάγκη να μπει τάξη στην αγορά

κρίση: ότι δηλαδή οι οικονομίες μας πρέπει να διέπονται από «δίκαιους κανόνες». Τούτο σημαίνει ότι τα επόμενα χρόνια θα υπάρχει συνεχής μεροληπτική έμφαση στα θέματα εταιρικής διακυβέρνησης και ευθύνης. Είναι χαρακτηριστικό πόσο έχει μετατοπιστεί το κλίμα στο Ηνωμένο Βασίλειο ενάντια στη νοοτροπία «της ανάλαφρης ρύθμισης» («light touch») του αγγλοσαξονικού καπιταλισμού. Για πρώτη φορά γίνεται

Το πολιτικό πλαίσιο μετά τη Λισαβόνα

Το γενικό συμπέρασμα είναι επομένως ότι η κρίση θα έχει ως αποτέλεσμα να χάσει ο φιλελευθερισμός της αγοράς και να πάρουν το πάνω χέρι οι «εντολείς της αγοράς». Αυτό δεν θα πρέπει να οδηγήσει σε οπισθοχώρηση από την προώθηση των ανταγωνιστικών αγορών ή την ίδια την παγκοσμιοποίηση ως εργαλείο αποτελεσματικότητας και παράγοντα ώθησης της καινοτομίας. Συνεπάγεται όμως ένα νέο πλαίσιο «αγορών με κανόνες» για το μέλλον.

Όταν η παγκόσμια ύφεση θα έχει ολοκληρώσει την πορεία της δεν θα μπορούμε να επιστρέψουμε στην πεπατημένη: η δημόσια παρέμβαση στην οικονομία δεν μπορεί να επιστρέψει στην πρότερη κατάσταση, και

ούτως ή άλλως δεν θα είναι σε θέση να κάνει κάτι τέτοιο. Αντί τούτου η ΕΕ πρέπει να εστιάσει πιο επιτακτικά την προσοχή της στα νέα οικονομικά μοντέλα του εικοστού πρώτου αιώνα: την οικονομική παγκοσμιοποίηση, τη μετάβαση στα χαμηλά επίπεδα εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και τη δημογραφική γήρανση. Για να καταφέρουμε να αντιμετωπίσουμε αυτές τις τεράστιες προκλήσεις, εκ παραλλήλου με τις μακροχρόνιες επιπτώσεις της παρούσας ύφεσης, θα απαιτηθεί να ενισχυθεί ο καθοδηγητικός ρόλος της διακυβέρνησης. Τούτο θα πρέπει ταυτόχρονα να συμβεί μέσα σε ένα ισχυρό και αξιόπιστο ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Επομένως, η ΕΕ χρειάζεται ένα καινούριο συνολικό πλαίσιο εσωτερικής πολιτικής σε αντικατάσταση εκείνου της Λισαβόνας - μια νέα κοινωνικοοικονομική διευθέτηση για το μέλλον. Το πλαίσιο αυτό θα πρέπει να στηριχτεί σε επτά πυλώνες:

- ✚ Μια ευρωζώνη παγιωμένη ως ζώνη οικονομικής ασφάλειας ανοιχτής σε όλα τα κράτη-μέλη που επιθυμούν και είναι σε θέση να τηρήσουν σαφώς καθορισμένους κανόνες.
- ✚ Ένα ισχυρό πλαίσιο μακροοικονομικού συντονισμού που προωθεί την ανάπτυξη και διευκολύνει αυστηρά προσδιορισμένες κοινωνικές επενδύσεις με υψηλή οικονομική και κοινωνική απόδοση.
- ✚ Μια νέα αποφασιστικότητα να ανοικοδομήσουμε και να ισχυροποιήσουμε την ενιαία αγορά με διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για την ενίσχυση του ανταγωνισμού.
- ✚ Κινήσεις για ενιαία εξωτερική εκπροσώπηση της ΕΕ στον οικονομικό τομέα.
- ✚ Νέους κανόνες «ακριβοδικίας», με ισχύ σε ολόκληρη την ΕΕ, σε ό,τι αφορά τη λειτουργία και την εποπτεία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, το συντονισμό στον φορολογικό τομέα και την εταιρική διακυβέρνηση.
- ✚ Σταθερή και διαρκή έμφαση στην αειφορία και την προώθηση της μετάβασης σε χαμηλές εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα.
- ✚ Νέες και πιο αποτελεσματικές μορφές αλληλεγγύης και ανακατανομής, σε συνδυασμό με μια εκ βάθρων μεταρρύθμιση του προϋπολογισμού της ΕΕ που θα εξαρτά τις κοινοτικές ενισχύσεις από τις μεταρρυθμίσεις στις πολιτικές που θα εφαρμόζουν τα κράτη-μέλη και θα απαντά στη διπλή πρόκληση του δημογραφικού προβλήματος και της παγκοσμιοποίησης.

Βεβαίως αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να αναγνωρίζει την ανάγκη διαφοροποιημένων προσεγγίσεων προς τους κοινούς στόχους, με δεδομένη την αυξημένη πολυμορφία της ΕΕ. Αυτή όμως είναι η κρίσιμη στιγμή στην ιστορία της Ευρώπης ως πολιτικού σχεδίου κατά την οποία θα δοκιμαστεί το σθένος των ηγετών της ΕΕ καθώς θα διακυβευτεί ο ίδιος ο λόγος ύπαρξής της.

4. Πώς μπορεί να αποδώσει η πολιτική

Το μεγάλο ερώτημα είναι επομένως το εξής: θα μπορέσει να αποδώσει το πολιτικό σύστημα της Ευρώπης; Όταν τον Ιούνιο του 2009 ζητήθηκε από τους ευρωπαίους ψηφοφόρους να ψηφίσουν για την εκλογή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, οι πολιτικές συνθήκες ήσαν άκρως ταραγμένες. Ο κόσμος είχε μόλις πληγεί από μια από τις χειρότερες οικονομικές κρίσεις, που σηματοδοτούσε το τέλος μιας εποχής από άποψη οικονομίας, πολιτικής και ιδεολογίας. Οι κυβερνήσεις από τη μια άκρη στην άλλη σε όλη την Ευρώπη συζητούσαν έντονα για τις δαπανηρές επιχειρήσεις διάσωσης των αντίστοιχων χρηματοπιστωτικών τους συστημάτων, ενώ τα πολιτικά κόμματα όλων των αποχρώσεων προσπαθούσαν να ερμηνεύσουν τη διαφαινόμενη μεταβολή του κρατούντος προτύπου προς όφελός τους και σύμφωνα με τις προτιμήσεις τους. Επιπλέον, η ίδια η ΕΕ αντιμετώπιζε την άνευ προηγουμένου σε μέγεθος και έκταση σημαντική πρόκληση να πλοηγήσει τα κράτη-μέλη της σε αυτούς τους καιρούς της κρίσης. Με δυο λόγια, περίμενε να στηθεί το τέλειο μενού για μια ώριμη πολιτική αναμέτρηση με καθαρές πολιτικές επιλογές, έντονη προσωποποίηση και μεγαλύτερη ορατότητα για τα θεσμικά όργανα της ΕΕ. Τα διακυβεύματα στις εκλογές έμοιαζαν, πράγματι να είναι εξαιρετικά πολλά.

Γιατί πρέπει να μας απασχολεί η νομιμοποίηση της ΕΕ

Ωστόσο, αντί για μια γιορτή της ευρωπαϊκής δημοκρατίας γίναμε μάρτυρες ενός άλλου πολιτικού ναδῖρ που χαρακτηρίστηκε από περαιτέρω μείωση της συμμετοχής στις εκλογές (σε μόλις 43%) και μικρό ή μηδαμινό ενδιαφέρον για τα μανιφέστα και τις καμπάνιες των πολιτικών κομμάτων σε κλίμακα ΕΕ. Τούτο έγινε παρά τις

Οι εκλογές του Ιουνίου και τα επακόλουθά τους υπήρξαν σκέτη απογοήτευση για όσους είχαν ελπίσει στην ανάδυση μιας πιο δημοκρατικής και αποτελεσματικής «πολιτικής Ευρώπης»

σκληρές αλλά πετυχημένες προσπάθειες πολλών πολιτικών να εφοδιάσουν το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με ουσιαστική εξουσία για τη χάραξη πολιτικής της ΕΕ. Επιπλέον, οι χειρισμοί που επακολούθησαν σχετικά με την επανεκλογή του προέδρου της Επιτροπής Ζοζέ Μανουέλ Μπαρόζο, δεν άλλαξαν διόλου αυτή την εκτίμηση - μάλλον το αντίθετο, δεδομένης της απουσίας εναλλακτικής επιλογής υποψηφίου για τη θέση αυτή και επομένως και του πραγματικού ανταγωνισμού σε ό,τι αφορά την πολιτική κατεύθυνση. Οι εκλογές του Ιουνίου και τα επακόλουθά τους υπήρξαν σκέτη απογοήτευση για όσους είχαν ελπίσει στην ανάδυση μιας πιο

δημοκρατικής και αποτελεσματικής «πολιτικής Ευρώπης».

Κάποιοι επιλέγουν τον εφησυχασμό. Τονίζουν ότι τα τελευταία πενήντα χρόνια περίπου, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ζήσει αρκετές κακές περιόδους και οπισθοδρομήσεις, από τις οποίες αναδύθηκε ικανότερη και δυνατότερη. Δεν πιστεύουν στη λαϊκή απόρριψη ενός σχεδίου που θεωρείται εκλεκτό και με προσέγγιση εκ των άνω προς τα κάτω. Αντίθετα, επισημαίνουν τη συνταγματική και θεσμική πολυπλοκότητα της διαδικασίας ολοκλήρωσης της ΕΕ, που απαιτεί προσεκτικές και χρονοβόρες αιτιολογήσεις ώστε οι ευρωπαίοι πολίτες να είναι πρόθυμοι να δώσουν την ευλογία τους σε μείζονες αποφάσεις που έχουν ληφθεί στο επίπεδο της ΕΕ. Μήπως το θετικό αποτέλεσμα του δεύτερου ιρλανδικού δημοψηφίσματος τον Οκτώβριο απέδειξε για άλλη μια φορά ότι έχουν δίκιο;

Την ίδια στιγμή, οι στάσεις απέναντι στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και οι απόψεις σχετικά με συγκεκριμένες πλευρές της δίνουν μια αμφίσημη εικόνα. Σε εθνικό επίπεδο, οι πολίτες που βλέπουν θετικά την ένταξη της χώρας τους στην ΕΕ, όπως καταγράφεται από το Ευρωβαρόμετρο (Σεπτέμβριος 2009), έχει σταθεροποιηθεί σε επίπεδο λίγο υψηλότερο του 50%, αν και οι ευρωπαίοι πολίτες που ισχυρίζονται ότι έχουν συνολικά θετική εικόνα για την ΕΕ αποτελούν μειονότητα. Αληθεύει όμως και το ότι εκείνοι που έχουν αρνητική εικόνα της ΕΕ είναι πολύ λιγότεροι στα περισσότερα κράτη-μέλη, με αρκετά μεγάλο τον αριθμό των «δεν γνωρίζω».

Η οικονομική κρίση, με τη σειρά της, δεν φαίνεται να έχει επηρεάσει άμεσα (θετικά ή αρνητικά) τη στάση των πολιτών σε ό,τι αφορά τα οφέλη που θεωρούν ότι τους προσκομίζει η ιδιότητα του κράτους-μέλους: η κατάσταση είναι ακριβώς ίδια με εκείνη που καταγράφηκε τον Αύγουστο του 2008, ενώ παραμένουν πολύ μεγάλες οι προσδοκίες από την ΕΕ σε ευαίσθητους τομείς της πολιτικής, όπως η εσωτερική ασφάλεια, η ενέργεια και η κλιματική αλλαγή, όπως επίσης και η εξωτερική πολιτική. Από την άλλη, είναι ακόμη λίγο περισσότεροι εκείνοι που πιστεύουν ότι η ΕΕ «πάει προς λανθασμένη κατεύθυνση» από όσους τη βλέπουν να βρίσκεται «στο σωστό δρόμο». Κι ακόμα πιο ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι μόλις το ένα τρίτο του πληθυσμού της ΕΕ πιστεύει ότι η φωνή τους μετράει πραγματικά στην Ένωση, ενώ η πλειονότητα πιστεύει ότι αυτό δεν ισχύει.

Η εκδήλωση της ανησυχίας

Όλα αυτά δεν θα έπρεπε να μας εκπλήσσουν. Παρά τις θεαματικές επιτυχίες της στο παρελθόν, που εκτείνονται από την ενιαία αγορά και το ευρώ έως την εδραίωση της δημοκρατίας και της ειρήνης στην ευρωπαϊκή ήπειρο, υπάρχει καταφανώς κάτι που μας ανησυχεί σχετικά με την ΕΕ το 2009. Αυτή η ανησυχία εκδηλώνεται μέσα από την εσωστρεφή διάθεση της Ευρώπης, την αναζωπύρωση των εθνικιστικών τάσεων και την εξασθένηση της ευρωπαϊκής ιδέας. Δεν είναι μόνο ότι η σχετική αδυναμία της λαϊκής εντολής που δόθηκε, άμεσα ή έμμεσα, σε διάφορες φάσεις κατά την πρόσφατη διαδικασία ολοκλήρωσης της ΕΕ έχει επιβραδύνει ή αναστατώσει σοβαρά τη διαδικασία, αλλά και ότι οι έμπειροι παρατηρητές της ευρωπαϊκής σκηνής συμφωνούν τώρα σε μεγάλο βαθμό πως η νομιμότητα της ΕΕ έχει πράγματι διαβρωθεί - πρόβλημα που δεν θα επιλυθεί με μόνη την υιοθέτηση της Συνθήκης της Λισαβόνας.

Ορισμένοι ίσως να αμφισβητούν ακόμα την ύπαρξη ενός τέτοιου προβλήματος νομιμότητας ή «δημοκρατικού ελλείμματος». Παραγνωρίζουν όμως τουλάχιστον ένα κεντρικό σημείο σε σχέση με τις δυναμικές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης: μπορεί να είναι σωστό να επισημαίνεται ότι σχετικά μέχρι πρόσφατα η ΕΕ είχε κυρίως ασχοληθεί με ζητήματα που πράγματι, ή τουλάχιστον έτσι έχει γίνει αντιληπτό, ελάχιστα ενδιαφέρουν τους πολίτες, είτε αυτά αφορούν την απελευθέρωση των εμπορικών συναλλαγών και τις οικονομικές ρυθμίσεις είτε τη διατήρηση της ειρήνης στο Κόσοβο. Από αυτή τη σκοπιά, το χαμηλό επίπεδο πολιτικής συμμετοχής δικαιολογείται από τον χαμηλό βαθμό σημασίας που το κοινό αποδίδει σε τέτοια θέματα.

Ωστόσο, ακριβώς επειδή αυτό αλλάζει ήδη, καθώς η ΕΕ αρχίζει να ασχολείται με πιο απτά θέματα, όπως η μακροοικονομική διαχείριση, η μετανάστευση, το περιβάλλον και ενδεχομένως, αύριο, η φορολόγηση, η «παθητική συναίνεση» έχει δεχτεί μεγάλη πίεση τα τελευταία χρόνια και μελλοντικά μπορεί να αποδυναμωθεί περαιτέρω. Με άλλα λόγια, το πρόβλημα της δημοκρατικής νομιμοποίησης μπορεί να γίνει ακόμη μεγαλύτερο καθώς η ΕΕ απλώνεται σε καινούριους τομείς υπό την πίεση τόσο εσωτερικών όσο και εξωτερικών παραγόντων.

Το πρόβλημα της δημοκρατικής νομιμοποίησης μπορεί να γίνει ακόμη μεγαλύτερο καθώς η ΕΕ απλώνεται σε καινούριους τομείς υπό την πίεση τόσο εσωτερικών όσο και εξωτερικών παραγόντων

Η ελιτίστικη και η λαϊκιστική εξέγερση

Δύο σημαντικές εξελίξεις αναδεικνύουν αυτή την ένταση. Πρώτον, όλο και περισσότερα πολιτικά κόμματα στην Ευρώπη, στην πλειονότητά τους λαϊκιστικά αλλά πλέον όχι μόνο, καλλιεργούν (και εκμεταλλεύονται) τα αντιευρωπαϊκά αισθήματα των πολιτών που έχουν επηρεαστεί αρνητικά από τις κοινωνικές και τις οικονομικές αλλαγές των τελευταίων ετών. Παρόλο που οι αιτίες του αντιευρωπαϊσμού είναι φυσικά πολλαπλές, υπάρχουν ωστόσο αυξανόμενες ενδείξεις ότι αυτοί που χάνουν από την αλλαγή, ιδιαίτερα εκείνοι που έχουν χαμηλό εισόδημα και ανασφαλείς απασχολήσεις, στρέφονται κατά της ΕΕ, την οποία αντιλαμβάνονται ως σημαντικό όχημα αλλαγής. Επομένως, στον σημερινό κόσμο μια κύρια πρόκληση για τους παραδοσιακούς πολιτικούς αποτελεί το πώς αντικρούουν τις, συχνά αβάσιμες, κατηγορίες από μια αυξανόμενη μερίδα του κόσμου, που κατακρίνει την ΕΕ για επιζήμιες και ανεπιθύμητες εξελίξεις.

Δεύτερον, οι μεταρρυθμιστικές διαδικασίες και οι θεσμικοί διακανονισμοί δέχονται σήμερα όλο και συχνότερα επιθέσεις από μερίδες της ίδιας της ευρωπαϊκής ελίτ - τόσο από την Αριστερά όσο και από τη Δεξιά. Δύο αποκαλυπτικά παραδείγματα εν προκειμένω προέρχονται από τη Γερμανία, το μεγαλύτερο κράτος-μέλος της ΕΕ. Από τη μια, υποστηρίζεται ότι οι πρόσφατες αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου αποτελούν παραβίαση καίριων εθνικών συμφερόντων, δημιουργώντας σοβαρά ερωτήματα σχετικά με την αναγνώριση αρμοδιοτήτων σε ό,τι αφορά τον καθορισμό και τη διασφάλιση κοινών κανόνων της ΕΕ. Στον πυρήνα αυτής της κριτικής βρίσκεται η ανησυχία ότι οι μη πολιτικοί παράγοντες στη χάραξη πολιτικής της ΕΕ έχουν αναπτύξει ένα βαθμό ακτιβισμού και αυτονομίας που τείνει να εξασθενήσει την πολιτική νομιμότητα των κρατών μελών, δημιουργώντας τελικά τον κίνδυνο να μην συμμορφώνονται εκούσια οι κυβερνήσεις με την εφαρμογή των κανόνων και των οδηγιών της ΕΕ. Τέτοιες περιπτώσεις είναι η λειτουργία των αγορών εργασίας και το κράτος πρόνοιας.

Από την άλλη, το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο, σε μια άνευ προηγουμένου απόφασή του σχετικά με το θεσμικό πλαίσιο της ΕΕ, έβαλε ένα μεγάλο και τονισμένο ερωτηματικό σε οποιαδήποτε μορφή στενότερης ευρωπαϊκής συνεργασίας σε ευαίσθητους τομείς εθνικής πολιτικής, πόσο μάλλον σε ό,τι αφορά τη βαθύτερη ολοκλήρωση. Η Καρλσρούη όχι μόνο αρνήθηκε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το ρόλο του ως γνήσιου δημοκρατικού εκπροσώπου των συμφερόντων των πολιτών της ΕΕ, αλλά επιπροσθέτως έσυρε νέες έντονες κόκκινες γραμμές σε ζητήματα νομιμότητας και κυριαρχίας που αναπόφευκτα θα περιπλέξουν τη λήψη αποφάσεων στην ΕΕ σε μελλοντικά μεγάλα ζητήματα.

Ουσιαστικά η απόφαση προσπαθεί να παγιώσει το status quo της ΕΕ, παρά το γεγονός ότι οι δυναμικές της ενιαίας αγοράς και της νομισματικής ένωσης απαιτούν περαιτέρω προσαρμογές, για παράδειγμα στη δημοσιονομική πολιτική έτσι ώστε οι Βρυξέλλες να μπορούν να αντιμετωπίσουν με πιο αποτελεσματικό τρόπο κρίσεις όπως η παρούσα. Παρόλο που ήταν πάντα απίθανο να είναι η Γερμανία η χώρα που θα ενταφιάσει τη

Συνθήκη της Λισαβόνας, αυτή η καταδικαστική απόφαση από τους δικαστικούς έχει ήδη αιφνιδιάσει τους ευρωπαίους υπερμάχους της ομοσπονδίας που θεωρούν ότι το γερμανικό σύστημα θα μπορούσε να αποτελέσει πρότυπο για τη βαθύτερη ολοκλήρωση.

Διευρύνοντας τη νομιμοποιητική βάση

Εννοείται ότι είναι εμφανείς οι μεγάλες αποκλίσεις σε ό,τι αφορά τα επόμενα βήματα που απαιτούνται για να υπερβούμε αυτό το δύσκολο πρόβλημα της σχετικά αδύναμης λαϊκής στήριξης, της έξαρσης του «εκλεπτυσμένου ευρωσκεπτικισμού» και των εντεινόμενων εθνικιστικών ανακλαστικών, από τη μια μεριά, και τις μεγάλες προσδοκίες και απαιτήσεις που έχουν επενδυθεί στην ΕΕ από μεγάλες μερίδες των ευρωπαϊκών ελίτ και εκείνων που βρίσκονται απέξω, από την άλλη. Αυτή είναι πραγματικά η ουσία του ζητήματος.

Ορισμένοι πιστεύουν ότι η διέξοδος βρίσκεται σε μια πιο αυστηρή εφαρμογή της έννοιας της «επικουρικότητας». Όπως υποστηρίζουν, η απεμπλοκή των αρμοδιοτήτων όχι μόνο θα επέφερε μεγαλύτερη κατανόηση από την πλευρά των ευρωπαίων πολιτών, αλλά επιπλέον θα συνέβαλλε στον εξορθολογισμό της συνολικής διαδικασίας χάραξης της κοινοτικής πολιτικής. Η υπόρρητη παραδοχή μοιάζει να είναι ότι αυτή τη στιγμή η ΕΕ ίσως επιχειρεί να κάνει πάρα πολλά, όχι πολύ λίγα. Θα μπορούσε όμως αυτό να συμβιβαστεί με τη συνεχή διεύρυνση της ατζέντας της που φαίνεται να κατευθύνεται από ποικίλους παράγοντες οι οποίοι συνδέονται με την εσωτερική δυναμική της οικονομικής ολοκλήρωσης και την εποχή της παγκοσμιοποίησης;

Από την άλλη είναι εκείνοι που τονίζουν τις αυξανόμενες ανισότητες και την ύπαρξη μιας ανίσχυρης και στην ουσία πολιτικά αποδυναμωμένης κατώτερης τάξης, η οποία έχει αναπτύξει έναν μέχρι προτινός άγνωστο βαθμό αλλοτρίωσης και κυνισμού που μοιάζει να τραντάζει τα ίδια τα θεμέλια των φιλελεύθερων δημοκρατιών μας. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η πιο δύσκολη πρόκληση για την ΕΕ ως πολιτικής οντότητας είναι να προσφέρει ένα σταθερό πλαίσιο για την ειρηνική συνύπαρξη και τη συνεχή συμβατότητα καπιταλισμού και δημοκρατίας στην Ευρώπη μέσα στις συνθήκες του 21ου αιώνα.

Πράγματι, οι ιστορικοί μάς θυμίζουν ότι στη διάρκεια της λαμπρής τριακονταετίας (Trente Glorieuses) η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση συνδυάστηκε επιτυχώς με το «Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο» στις διάφορες εθνικές εκδοχές του, κάτι που με τη σειρά του κατάφερε να δαμάσει τον καπιταλισμό προς το συμφέρον της δικαιοσύνης και της συνοχής. Ο καπιταλισμός όμως δεν εκδιώχθηκε, ούτε καν ξεθώριασε, αντίθετα, ενδυναμώθηκε και, κυρίως, νομιμοποιήθηκε στα μάτια της ευρείας πλειοψηφίας της κοινωνίας μας. Σήμερα όμως είναι λίαν διαδεδομένη η αίσθηση ότι τα καπιταλιστικά μας συστήματα βρίσκονται εκτός εύλογου ελέγχου, έχοντας υπερκερασθεί από το άνευ προηγουμένου επίπεδο της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης και των ροών κεφαλαίου διεθνώς. Ως εκ τούτου, είναι ρεαλιστικό να πιστεύουμε ότι η ΕΕ πρέπει να αποτελέσει ένα πολιτικό σχέδιο που στόχο θα έχει να επανατιθασεύσει τον καπιταλισμό χωρίς να αναιρέσει την παγκοσμιοποίηση και να περικόψει τα οφέλη του ανοικτού ορίζοντος;

Η ηγεσία και ένα νέο αφήγημα

Με δεδομένο τους περιορισμούς της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης και την αδυναμία της νομιμοποιητικής της βάσης θα αποδειχθεί δύσκολο να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις και οι μεγάλες προσδοκίες. Επομένως, τί θα μπορούσε να γίνει που θα καθιστούσε την Ένωση ικανή να λάβει ισχυρές αποφάσεις στο όνομα και το καλύτερο συμφέρον της μεγάλης πλειοψηφίας των πολιτών της; Ο πιο κρίσιμος παράγοντας σε αυτή την εξίσωση μπορεί να είναι η πολιτική ηγεσία, που μπορεί να αποδειχθεί δύσκολο να επηρεαστεί. Έτσι και αλλιώς, οι περίοδοι μεγάλης προόδου ξεκίνησαν από εξέχουσες προσωπικότητες και οραματιστές πολιτικούς. Μία ποιοτική αρχηγία που φαίνεται να λείπει στη σημερινή Ευρώπη. Και η ΕΕ δεν μοιάζει ούτε θα μοιάσει με της Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής όπου ο πρόεδρος συγκεντρώνει ένα εύρος εξουσιών που ούτε οι υποστηρικτές των «Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης» δε φαντάζονται. Συνεπώς, σκοπός είναι να βρεθούν άλλοι τρόποι με τους οποίους η ΕΕ μπορεί σταδιακά να διευρύνει τη νομιμοποιητική της βάση. Μόνο αυτό μπορεί να επιτρέψει στους διαμορφωτές πολιτικής της ΕΕ να δράσουν αποφασιστικά, συναινετικά και με συνέπεια.

Καταρχάς, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση χρειάζεται ένα νέο αφήγημα και μια νέα κανονιστική θεμελίωση. Παρόλο που αυτή η επίγνωση έχει πλέον κατακτήσει κοινοτοπία οι προσπάθειες αυτό να γίνει πράξη έχουν αποδώσει ελάχιστα. Μάλιστα αυτές οι προσπάθειες παρεμποδίστηκαν κυρίως από την αύξηση της πολυμορφίας της

Ένωσης, όπως αυτή αντανakλάται στις ποικίλες ιδεολογικές, πολιτιστικές και πολιτικές προτιμήσεις της. Οποιαδήποτε προσπάθεια να οικοδομηθεί αυτή η θεμελίωση ή το αφήγημα σε αντιπαράθεση προς άλλους (τις ΗΠΑ, το Ισλάμ, κτλ.) ή πάνω σε κάποιον στενά προσδιορισμένο πολιτικό στόχο («η Ευρώπη παρέχει προστασία ενάντια στην παγκοσμιοποίηση») είναι επομένως καταδικασμένη να αποτύχει.

Αντίθετα, πέρα από τις αναντικατάστατες ρίζες της στην ιστορία και την επίσημη έμφαση σε κοινές αξίες, η Ευρώπη χρειάζεται να αυτοπροσδιοριστεί μέσα από ευρέως διαδεδομένες αρχές όπως ο «ανοιχτός χαρακτήρας» και ο «ανταγωνισμός» σε συνδυασμό με την «κοινωνική ένταξη» και την «αλληλεγγύη», που μπορούν να υπερβούν το αόριστο νόημα που έχουν στην πραγματική ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και να βρουν εφαρμογή σε ποικίλες πολιτικές συγκυρίες, εσωτερικές και εξωτερικές. Οι διαπραγματεύσεις και το κράτος δικαίου έχουν αντικαταστήσει με επιτυχία την πολιτική ισχύος στις διευρωπαϊκές σχέσεις. Αυτό είναι ένα εξαιρετικό επίτευγμα και στοιχείο που η Ευρώπη θα μπορούσε να προσπαθήσει να εξάγει στον υπόλοιπο κόσμο: ένα είδος ήπιας εξαγωγής που πραγματικά θα μπορούσε να βοηθήσει στην κινητοποίηση των νεότερων γενιών Ευρωπαίων. Υπάρχουν τόσο συμφέροντα όσο και αξίες προς συλλογική υπεράσπιση: «η ενότητα στη δύναμη» θα μπορούσε να είναι μία ισχυρή κινητήρια δύναμη στα χρόνια που έρχονται.

Η Ευρώπη χρειάζεται να αυτοπροσδιοριστεί μέσα από ευρέως διαδεδομένες αρχές όπως ο «ανοιχτός χαρακτήρας» και ο «ανταγωνισμός» σε συνδυασμό με την «κοινωνική ένταξη» και την «αλληλεγγύη»

Μια κοινή αίσθηση ταυτότητας

Οποιαδήποτε μορφή αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, είτε εθνικής είτε υπερεθνικής, πρέπει να αντανakλά μια κοινή αίσθηση ταυτότητας προκειμένου να επιτευχθεί η νομιμότητα. Παρά τη *sui generis* πολιτική οντότητα της ΕΕ και τους αναγνωρισμένους περιορισμούς στους οποίους υπόκειται η απευθείας αντιπροσώπευση στην Ευρώπη, υπάρχουν πλέον ισχυρές ενδείξεις ότι το «έλλειμμα ταυτότητας» της Ένωσης έχει αρχίσει να υπονομεύει τη διαδικασία ολοκλήρωσης στο σύνολό της. Ειδικότερα, παραμένει εντελώς αγεφύρωτο το χάσμα ανάμεσα στις ελιτίστικες και τις λαϊκιστικές αντιλήψεις σχετικά με το τι ακριβώς είναι τελικά η ΕΕ και τι μπορεί να πετύχει. Κάποιοι θέλουν να επιλύσουν το πρόβλημα μέσα από στρατηγικές καλύτερης επικοινωνίας, ενώ άλλοι κρίνουν ότι αυτό που ίσως απαιτείται είναι μια ισχυρότερη συλλογική αίσθηση του «εμείς» μεταξύ των λαών της Ευρώπης.

Πράγματι, όσο πιο αδύναμη είναι η κοινή ταυτότητα τόσο λιγότερο πιθανό είναι να δώσουν οι Ευρωπαίοι τη συγκατάθεσή τους για εξελίξεις στην Ευρώπη, τις οποίες δεν μπορούν πάντα να εκτιμήσουν πλήρως. Στην καλύτερη περίπτωση, το πρόβλημα «κατανόησης» αναφέρεται στις τεχνικές λεπτομέρειες του διακυβεύματος. Είναι όμως εξίσου πιθανό οι πολίτες της ΕΕ να θέλουν πράγματι να κατανοήσουν και να ελέγξουν το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο υποτίθεται ότι πρέπει να εξελιχθεί η Ένωση. Ή, τουλάχιστον, με ποιο τρόπο η ΕΕ σχετίζεται με τους «άλλους» στην εξίσωση. Το κενό ταυτότητας της ΕΕ μπορεί λοιπόν να αποτελέσει πραγματικό εμπόδιο στην αναζήτηση διαφορετικών μορφών λαϊκής υποστήριξης για την περαιτέρω ολοκλήρωση.

Το κενό ταυτότητας της ΕΕ μπορεί λοιπόν να αποτελέσει πραγματικό εμπόδιο στην αναζήτηση διαφορετικών μορφών λαϊκής υποστήριξης για την περαιτέρω ολοκλήρωση

Οι σκεπτικιστές, βέβαια, υποστηρίζουν ότι αυτό που ονομάζουμε ευρωπαϊκή ταυτότητα δεν υπάρχει: ή τουλάχιστον δεν είναι κάτι πάνω στο οποίο μπορούμε να χτίσουμε. Ωστόσο οι ταυτότητες είναι πάντα πολυσιχιδείς και γεμάτες αβεβαιότητες και εσωτερικές διαιρέσεις. Αυτό που έχει σημασία εδώ είναι η ουσία και η αίσθηση του οικείου. Επομένως πολλοί αμετανόητοι αισιόδοξοι πιστεύουν ότι αν προσπαθήσουμε εκ νέου να χτίσουμε ένα «κοινό ευρωπαϊκό σπίτι» μέσα από τη δημιουργία πραγματικά ευρωπαϊκών χώρων εκπαίδευσης, έρευνας και άθλησης, ή την εδραίωση περισσότερο πανευρωπαϊκών δικτύων και οργανισμών, με υψηλότερο βαθμό ορατότητας, στο τέλος θα έχουμε αποτελέσματα.

Λαμβάνοντας στα σοβαρά τη νομιμοποίηση διά του αποτελέσματος

Θα πρέπει όμως να σπαταλούμε χρόνο, πόρους και ενέργεια για να διασφαλίσουμε ευρεία υποστήριξη για σχεδόν καθεμιά πτυχή του σχεδίου της ΕΕ, όταν υπάρχουν ήδη σημαντικά κοινά στοιχεία και προτιμήσεις; Προκειμένου να πάρει μια μεγάλη απόφαση, η Ευρώπη χρειάζεται κατά κύριο λόγο μια μεγάλη ιδέα που, με τη σειρά της, μπορεί να καταφέρει επιτέλους να ξεπεράσει την ανησυχητική αναντιστοιχία υποσχέσεων και αποτελεσμάτων η οποία μέχρι στιγμής έχει εμποδίσει κάθε προσπάθεια αύξησης της νομιμότητας της ΕΕ. Σύμφωνα με αυτή την ανάγνωση, ο καλύτερος τρόπος να θεραπεύσει την κρίση που η εσωστρεφής ΕΕ προκάλεσε με δική της ευθύνη είναι να εστιασθεί εκ νέου στη νομιμοποίηση διά του αποτελέσματος, με άλλα λόγια, να επιδιώξει εκείνο το είδος νομιμοποίησης που στηρίζεται στην ικανότητα των θεσμών να αποδώσουν και επομένως να ανταποκριθούν στις προσδοκίες των ευρωπαίων πολιτών.

Αντίστοιχα, η ιδέα πρέπει να συμφωνεί με τις ανησυχίες που εκφράζουν οι πολίτες, για παράδειγμα, σε δημοσκοπήσεις που αφορούν μεγάλο χρονικό διάστημα. Σε αυτό το πλαίσιο, η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, η ενεργειακή ασφάλεια και μια πιο αποτελεσματική κοινή εξωτερική πολιτική φαίνεται να βρίσκονται ανάμεσα στις πλέον δημοφιλείς επιδιώξεις. Ίσως μάλιστα να είναι οι τελευταίες διαθέσιμες λευκές επιταγές, οι τελευταίες από μια σειρά η οποία προώθησε ουσιαστικά την ΕΕ τις προηγούμενες δεκαετίες. Επομένως οι Βρυξέλλες θα πρέπει να τις εκμεταλλευτούν στο έπακρο, ακόμα κι αν χρειαστεί να επινοήσουν ad hoc μηχανισμούς που θα συμβάλουν στην επιτυχή υλοποίηση και εφαρμογή τους. Μάλιστα δεν είναι λίγοι εκείνοι που πιστεύουν ότι αν η ΕΕ αποτύχει να κάνει κάτι σε αυτά τα μέτωπα, οποιοδήποτε ζήτημα νομιμότητας θα καταστεί αργά ή γρήγορα άνευ νοήματος.

Η κατασκευή ενός νέου αφηγήματος, η διευκόλυνση μιας ισχυρότερης αίσθησης ταυτότητας και η εκ νέου εστίαση στη νομιμοποίηση διά του αποτελέσματος είναι παράγοντες που θα μπορούσαν να συμβάλουν θετικά στη νομιμοποίηση της ΕΕ. Ωστόσο, στο θέμα της ταυτότητας έχουμε, στην καλύτερη περίπτωση, μάλλον να κάνουμε με μια μακρόχρονη προοπτική, και τελικά με την «καλλιέργεια» της και όχι με την «κατασκευή» της. Η αύξηση της νομιμότητας του αποτελέσματος, από την άλλη, είναι σίγουρα εφικτή στο μεσοδιάστημα κι επίσης είναι αποδεκτή στο βαθμό που η εστίαση παραμένει σε κοινά προβλήματα στα οποία η αποφασιστική δράση σε επίπεδο ΕΕ στηρίζεται από τη σαφή πλειοψηφία των κρατών μελών και των λαών. Θα ανταποκριθεί όμως επίσης σε εκείνες τις προσδοκίες και τις πολιτικές επιθυμίες που τείνουν περισσότερο να δικάζουν, ιδιαίτερα στον κοινωνικοοικονομικό τομέα;

Μια θετική στρατηγική για διαφοροποιημένη ολοκλήρωση

Με δεδομένη την έκταση της πολιτικής πρόκλησης, είναι πλέον καιρός η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι αρμόδιοι για τη χάραξη πολιτικής σε εθνικό επίπεδο να ξεετάσουν πολύ πιο σοβαρά δύο από τις περισσότερο αμφισβητούμενες προσεγγίσεις. Η μία αφορά την ευέλικτη ή διαφοροποιημένη ολοκλήρωση. Εδώ η κύρια παραδοχή είναι ότι μια Ένωση των 27, που θα συνεχίσει να μεγαλώνει, απλώς δεν μπορεί να λειτουργήσει όπως η ΕΕ των 12 ή των 15. Παρά το γεγονός ότι τα αποτελέσματα των ψηφοφοριών και ο αριθμός των κανόνων και οδηγιών που υιοθετήθηκαν δεν υποδηλώνουν επιβράδυνση των διαδικασιών χάραξης πολιτικής της ΕΕ μετά τη μεγάλη διεύρυνση, η διαδοχική διεύρυνση της πολυμορφίας και της ποικιλίας των συμφερόντων έχει οδηγήσει αναπόφευκτα σε ερωτήματα σχετικά με το πώς μπορούν να αποφευχθούν πολιτικές που βασίζονται στον ελάχιστο κοινό παρονομαστή.

Οι υπερασπιστές της ευέλικτης ολοκλήρωσης επισημαίνουν την πρότερη επιτυχημένη χρήση της ευελιξίας και της διαφοροποίησης, αναφέροντας ως πρώτης τάξης παραδείγματα το ευρώ, το Σένγκεν και τη Συνθήκη του Prüm. Πράγματι, οι μεγάλες πρόοδοι και οι σημαντικές ενέργειες ολοκλήρωσης μετά την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη βασίστηκαν σε κάποια μορφή ευελιξίας, επιτρέποντας σε όσους δεν συμμετείχαν να παρακάμψουν ή να αναβάλουν το δύσκολο ερώτημα της λαϊκής νομιμοποίησης. Εξετάζονται επομένως αρκετά μοντέλα: πολλών ταχυτήτων, σκληρού πυρήνα, πρωτοπορίας, ή της Ευρώπης à la carte. Η βασική έμφαση της Συνθήκης της Λισαβόνας στην «ενισχυμένη συνεργασία» μοιάζει να συμβιβάζει όλες αυτές τις ελαφρώς δισταύμενες επιλογές. Μήπως ωστόσο θα έπρεπε να αποτελέσει και το βασικό πρότυπο για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση;

Στην καρδιά της συζήτησης σχετικά με την ευέλικτη ή διαφοροποιημένη ολοκλήρωση βρίσκεται το γεγονός ότι οι υποστηρικτές της έχουν μεταξύ τους ελάχιστα κοινά σημεία ή και κανένα, αφού ποικίλλουν από αυτούς που

αναζητούν πρακτικούς τρόπους για να ξεπεραστεί το αδιέξοδο της ΕΕ έως εκείνους που τη χρησιμοποιούν ως μοχλό κατίσχυσης έναντι επίμονων εταίρων, ή απλώς εκείνους που λαχταρούν «τον παλιό καλό καιρό» όταν τα ζητήματα της ΕΕ αποφασίζονται από μια χούφτα Ευρωπαίων με κοινές απόψεις κατά τη διάρκεια ενός εκτεταμένου διαλείμματος για φαγητό. Έως τώρα, η υψηλή πολιτική στην ΕΕ υπήρξε κυρίως διακυβερνητικό ζήτημα το οποίο οδηγούσε δυνητικά στην υπογράμμιση εθνικών προνομίων και ανικανοποίητων αιτημάτων. Ωστόσο η αποστολή που επιδιώκουμε όμως είναι ουσιαστικά κοινή.

Ως εκ τούτου, στόχος πρέπει να είναι να στοιχηθούμε πίσω από μια πιο θετική κατανόηση και στρατηγική ευέλικτης ολοκλήρωσης, χρησιμοποιώντας την ως ένα λειτουργικό εργαλείο για σαφώς καθορισμένους σκοπούς και όχι ως ράβδο ιδεολογικού σωφρονισμού. Τούτο αφορά ιδίως εκείνα τα θέματα, όπως ο μακροοικονομικός συντονισμός, στα οποία η πρακτική ανάγκη για πιο σταθερές δομές λήψης αποφάσεων, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης, συμπίπτει με τα επιμέρους συμφέροντα των κρατών-μελών σε μια συγκεκριμένη μορφή οικονομικής διακυβέρνησης. Αλλιώς, οι κίνδυνοι μπορεί να υπερτερήσουν των ευκαιριών.

Επίτευξη μεγαλύτερης πολιτικοποίησης

Μια δεύτερη ισχυρή προσέγγιση που διατυπώνεται για την αντιμετώπιση του ελλείμματος νομιμότητας είναι η πολιτικοποίηση της ΕΕ. Αν θέλεις μεγαλύτερη συνειδητοποίηση και βελτίωση της κατανόησης σε ό,τι αφορά την ΕΕ, κάνε τις συζητήσεις και τις ψηφοφορίες πιο ενδιαφέρουσες και αξιες λόγου σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αν θέλεις ισχυρή εντολή για μεταρρύθμιση και αλλαγή πολιτικής, ρώτησε τους Ευρωπαίους και δώσε τους την ευκαιρία να συμμετάσχουν στην προσπάθεια. Εννοείται ότι η δημοκρατία δεν μπορεί απλώς να μετατοπισθεί από το εθνικό κράτος σε αυτό το ιδιόμορφο σχέδιο της ΕΕ. Όπως επίσης υπάρχουν βεβαίως και δύσκολα ζητήματα σχετικά με τη χρήση των δημοψηφισμάτων *per se*. Ωστόσο, οι υποστηρικτές της ατζέντας πολιτικοποίησης έχουν προσπαθήσει να καταδείξουν πώς θα μπορούσε να αποδώσει κάποια μορφή δημοκρατικής πολιτικής στην ΕΕ, ακόμα και χωρίς περαιτέρω θεσμική αλλαγή. Η χρήση του μοντέλου «ο νικητής κερδίζει περισσότερα» από τον ηττημένο» για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, μια αύξηση της διαφάνειας στην κοινοτική νομοθετική διαδικασία, ή μια γνήσια πολιτική αντιπαράθεση για την κατάκτηση των υψηλών αξιωμάτων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι μερικές μόνο από τις πολλές σχετικές προτάσεις.

Παρόλο που αυτή η προσέγγιση μοιάζει ελκυστική - καθώς ολοένα και περισσότεροι εγκρίνουν τουλάχιστον το σκεπτικό της - παραμένει ωστόσο εξίσου αμφιλεγόμενη. Έχουν παρουσιαστεί πειστικά επιχειρήματα ως προς το γιατί μια έμμεση έμφαση στις πολιτικές επιλογές και η ένεση «πλειοψηφισμού» στις κατά κύριο λόγο συναινετικές διαδικασίες της ΕΕ ενέχουν σοβαρούς κινδύνους, ή τουλάχιστον, απαιτούν να ισχύσουν ορισμένες δύσκολες προϋποθέσεις. Επιπλέον, παραμένει αμφίβολο το κατά πόσο μια ΕΕ πολιτικοποιημένη, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις που προαναφέρθηκαν, θα μπορέσει πράγματι να προετοιμάσει το έδαφος για μια πιο αποτελεσματική και θετική δράση.

Στο μεταξύ, μια τρίτη ομάδα φιλο-Ευρωπαίων έχει υιοθετήσει τη μέση οδό: αναγνωρίζουν μεν το πολιτικό κενό και τις βλαβερές επιπτώσεις του στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, πιστεύουν όμως ότι μόνο αποκαθιστώντας την άμεση σύνδεση των εθνικών πολιτικών τάξεων με τη διαδικασία χάραξης πολιτικής της ΕΕ θα μπορέσει να γεφυρωθεί το κενό της νομιμότητας. Κατ' αυτή την άποψη, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο πιθανόν να αποτελεί μέρος του προβλήματος, και όχι της λύσης του. Συνεπώς οι μεταρρυθμίσεις θα πρέπει να διευκολύνουν τον ευρωπαϊκό ρόλο των εθνικών νομοθετών προκειμένου να δώσουν δύναμη στους πολίτες στα κοινοτικά ζητήματα. Η ενδυνάμωση της πόλωσης είναι επιθυμητή - όχι όμως απαραίτητα στη φούσκα των Βρυξελλών. Αλήθεια, θα μπορούσε όμως μια τέτοια προσέγγιση να συμβιβασθεί με την επιθυμία να χτίσουμε ένα κοινό ευρωπαϊκό σπίτι;

Στην πραγματικότητα, οι ευρωπαϊκές υποθέσεις έχουν ήδη γίνει πολύ πιο πολιτικές τα τελευταία χρόνια και αυτή η τάση πιθανότατα θα ενταθεί μέσα στην ΕΕ και κυρίως στις πρωτεύουσές της. Παρόλο που αυτή η εξέλιξη θα έπρεπε να είναι καλοδεχούμενη, αυτό που πρέπει να κάνουμε τώρα είναι να μπορέσουμε να διοχετεύσουμε με ουσιαστικό και εποικοδομητικό τρόπο περισσότερη αντιπαράθεση και πόλωση. Πρέπει να γίνουν δύσκολες επιλογές κατά την προσαρμογή των εθνικών με τα ευρωπαϊκά συστήματα (π.χ. ακολουθώντας το παράδειγμα της Δανίας με την ενδυνάμωση της κοινοβουλευτικής επιτροπής για την ΕΕ από τη μια, και τη διευκόλυνση του σχηματισμού πραγματικών ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων από την άλλη), δεδομένου ότι οι προοπτικές να

ξανανοίξει το κουτί της Πανδώρας των περαιτέρω θεσμικών αναδιαρθρώσεων στην ΕΕ είναι σχετικά μικρές, τουλάχιστον στο προσεχές μέλλον.

5. Μπορούμε να αντιμετωπίσουμε την πρόκληση;

Η ΕΕ πρέπει να επαναπροσδιορίσει το ρόλο της σε ένα ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο. Η διαμόρφωση της παγκοσμιοποίησης, η προάσπιση κοινών συμφερόντων και αξιών, η εξαγωγή του δικού της προτύπου διακυβέρνησης και ο εμπλουτισμός του περιεχομένου και των εργαλείων της ήπιας ισχύος της σίγουρα αποτελούν έναν εξαιρετικά απαιτητικό συνδυασμό. Η εποχή της παγκοσμιοποίησης πιέζει την Ευρωπαϊκή Ένωση να στρέφεται όλο και περισσότερο προς τα έξω. Υπάρχουν ωστόσο πολλές δυνάμεις αδράνειας και πολλαπλά συμφέροντα που πρέπει να συνδυαστούν. Όταν φτάσει ο κόμπος στο χτένι η ισχυρότερη δύναμη που θα δώσει την ώθηση μπορεί να είναι αρνητική, δηλαδή ο φόβος της περιθωριοποίησης σε έναν κόσμο όπου η ισχύς διασπείρεται μεν σε περισσότερους, παραμένει όμως σε μεγάλο βαθμό άνισα κατανομημένη.

Με τη σειρά της, η οικονομική κρίση αποτελεί πρόκληση για κάποιες θεμελιώδεις αρχές του ευρωπαϊκού κεκτημένου. Έκανε πολλούς να σκεφτούν τόσο την τεράστια αξία όσο και το ευάλωτο της ενιαίας αγοράς και του ευρώ, επιτεύγματα που τείναμε να τα θεωρούμε δεδομένα. Σε ένα διαφορετικό και πιο δυσμενές οικονομικό περιβάλλον οι μηχανισμοί διακυβέρνησης και η εσωτερική διαπραγμάτευση στο σύνολό της πρέπει να αναπροσαρμοστούν. Δεν μπορούμε να επιστρέψουμε στον προ της κρίσης κόσμο.

Η οικονομική κρίση ξέσπασε καθώς η ΕΕ έμπαινε στην τελική φάση μιας μακράς και επώδυνης διαδικασίας επικύρωσης της Συνθήκης της Λισαβόνας. Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση βρίσκεται ολοφάνερα σε σταυροδρόμι.

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση βρίσκεται ολοφάνερα σε σταυροδρόμι. Υπάρχει ένας φαύλος κύκλος που πρέπει να σπάσει

Υπάρχει ένας φαύλος κύκλος που πρέπει να σπάσει: το νομιμοποιητικό οικοδόμημα της διαδικασίας ολοκλήρωσης έχει αποδυναμωθεί και με τη σειρά του λειτουργεί περιοριστικά στη δυνατότητα που έχουν τα ευρωπαϊκά όργανα να λάβουν μεγάλες και δυναμικές αποφάσεις. Ο λόγος ύπαρξης της ΕΕ πρέπει να δικαιολογηθεί εκ νέου. Θα χρειαστεί ένα νέο αφήγημα

και συγκεκριμένα μέτρα προκειμένου η ΕΕ να ανακτήσει την εμπιστοσύνη των ευρωπαϊκών πολιτών και κατ' αυτό τον τρόπο να διασφαλίσει, να ανανεώσει και να επεκτείνει τα θεμέλια πάνω στα οποία νομιμοποιείται η χάραξη ευρωπαϊκών πολιτικών. Όσο πιο ισχυρό καθίσταται το οικοδόμημα τόσο πιο αποφασιστική θα είναι η δράση της ΕΕ στο μέλλον.

Για κάποιους η Ευρώπη κάνει ήδη υπερβολικά πολλά και πρέπει να χαλιναγωγηθεί. Αν και σίγουρα υπάρχει χώρος για μεγαλύτερη επικουρικότητα σε κάποιες συγκεκριμένες περιοχές, εκείνοι που επιχειρούν να γυρίσουν πίσω το ευρωπαϊκό και το παγκόσμιο ρολόι αρνούνται απλώς να αναγνωρίσουν την πραγματικότητα της αλληλεξάρτησης και την πληθώρα των οφελών που σχετίζονται με αυτήν. Για να κατορθώσει ωστόσο η ΕΕ να διαχειριστεί την αλληλεξάρτηση θα πρέπει επίσης να αντιμετωπίσει πιο αποτελεσματικά τις ευαισθησίες και τις ανησυχίες εκείνων που επηρεάζονται αρνητικά.

Όταν βρέχει, το λογικό είναι να ψάξεις για ομπρέλα, όχι να κουνάς απειλητικά το δάχτυλο στα σύννεφα. Για τη μεγάλη πλειοψηφία των πολιτών της, η Ευρωπαϊκή Ένωση παρέχει ακριβώς μια τέτοια ομπρέλα, αλλά και πολύ περισσότερα: αποτελεί μέρος της απάντησης για τις πολυάριθμες πολιτικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα περήφανα έθνη της Ευρώπης. Αυτό είναι το μήνυμα που πρέπει να περάσουν οι ευρωπαϊκοί θεσμοί και οι εθνικοί πολιτικοί ηγέτες: περισσότερο με πράξεις και λιγότερο με λόγια. Μπορούμε να ανταποκριθούμε στην πρόκληση!

Το ΕΛΙΑΜΕΠ

Το ΕΛΙΑΜΕΠ είναι ένα ανεξάρτητο, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα ερευνητικό και εκπαιδευτικό ίδρυμα. Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν εκφράζει, ούτε εκπροσωπεί συγκεκριμένες πολιτικές απόψεις. Επιχειρεί μόνο να λειτουργήσει ως βήμα ελεύθερου διαλόγου και ως κέντρο παραγωγής και διακίνησης ιδεών.

Το ΕΛΙΑΜΕΠ χρονολογείται από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 στο πλαίσιο ανεπίσημων συναντήσεων πανεπιστημιακών, στρατιωτικών, διπλωματών και δημοσιογράφων. Ο στόχος των συναντήσεων αυτών ήταν να προσφέρουν μια ανεξάρτητη, ακαδημαϊκή άποψη σχετικά με τις εξελίξεις στις περιοχές της Μεσογείου, της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Μαύρης Θάλασσας, στους τομείς της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και των διατλαντικών σχέσεων που ενδιέφεραν άμεσα την Ελλάδα. Τον Απρίλιο του 1988, οι συναντήσεις αυτές πήραν θεσμοθετημένη μορφή και έτσι δημιουργήθηκε το Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Ευρωπαϊκής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).

Από την ίδρυση του, το ΕΛΙΑΜΕΠ έχει αναπτύξει πολλές και σημαντικές δραστηριότητες και έχει γίνει γνωστό σε ακαδημαϊκούς, πολιτικούς και επιχειρηματικούς κύκλους στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Ακολουθώντας τις εξελίξεις της ευρύτερης περιοχής, οι δραστηριότητες του ΕΛΙΑΜΕΠ διευρύνθηκαν για να συμπεριλάβουν ερευνητικά προγράμματα που θα συνέβαλαν στην εδραίωση των δημοκρατιών της Ανατολικής, Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης με τη δημιουργία κοινωνίας των πολιτών, αποτελώντας ένα σημείο αναφοράς ανάμεσα σε ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς σε θέματα κοινωνικοπολιτικά, ασφάλειας και Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η διαφοροποίηση αυτή έγινε σαφέστερη το 1993 όταν το ΕΛΙΑΜΕΠ άλλαξε το όνομα του, ώστε να αποτυπώνει τα διευρυμένα ενδιαφέροντα του Ιδρύματος: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (το ακρωνύμιο παρέμεινε το ίδιο). Η ονομασία του Ιδρύματος εμπεριέχει ένα σαφές μήνυμα: στο πλαίσιο της ΕΕ και της εκκολαπτόμενης συλλογικής κυριαρχίας, πρέπει να θέσουμε τα όρια μεταξύ αυτού που ονομάζουμε Ευρωπαϊκή πολιτική και παραδοσιακή εξωτερική πολιτική.

Τα τελευταία χρόνια, το ΕΛΙΑΜΕΠ διεύρυνε τις δραστηριότητες του, παρέχοντας μεγαλύτερη πληροφόρηση και διακέοντας κείμενα πολιτικής, οργανώνοντας εκπαιδευτικές διαλέξεις, σεμινάρια επίλυσης συγκρούσεων και διεθνή συνέδρια, δημοσιεύοντας βιβλία, άρθρα και ενημερωτικά δελτία.

Κείμενα Πολιτικής ΕΛΙΑΜΕΠ

- PP02.01**, Philippos Savvides, “Cyprus at the Gate of the European Union: Scenarios, Challenges and Prospects”, 2002
- PP02.02**, Stavridis Stelios, “The Barcelona Process after Valencia and Seville: What Priorities for the 2003 Greek Presidency?”, 2002
- PP03.03**, Thanos Dokos, “NATO’s Mediterranean Dialogue: Prospects and Policy Recommendations”, 2003
- PP03.04**, Constantine Michalopoulos, “A Strategy for Trade Integration in South East Europe: Accomplishments and Future Challenges”, 2003
- PP05.05**, Ian Lesser, “Security and Strategy in the Eastern Mediterranean”, 2005
- PP05.06**, Anna Triandafyllidou, “Migration Policy in Greece”, 2005
- PP06.07**, Loukas Tsoukalis (ed.), “Higher Education in Greece”, 2006
- PP07.08**, Nikos Koutsiaras (research team: Anna Vallianatou and Elli Siapkidou), “The European Constitution After (a Period of) Reflection” (in Greek)”, 2007
- PP07.09**, Thanos Dokos (ed.), “Greek National Security Policy in the 21st Century”, 2007
- PP08.10**, Janis A. Emmanouilidis, “Conceptualizing a Differentiated Europe”, 2008
- PP08.11**, Stephen C. Calleya & Δημήτρης Κ. Ξενάκης, “Ασφάλεια & Στρατηγική Συνεργασία στη Μεσόγειο: Οικοδόμηση Εμπιστοσύνης & Πρόληψη Συγκρούσεων”, 2008
- PP08.12**, Ιωάννης Ν. Γρηγοριάδης, Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Ασφάλεια & Αγωγοί Φυσικού Αερίου στη Ν.Α. Ευρώπη

ΕΛΙΑΜΕΠ **ΕΛΙΑΜΕΡ**

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
HELLENIC FOUNDATION FOR EUROPEAN & FOREIGN POLICY

